

Fərdi Məlumatların Gizliliyi Hüququ: Milli və Beynəlxalq Hüquqi
Müdafiə Vasitələri Üzrə Bələdçi

Bələdçinin mətni müvafiq sahədə milli və beynəlxalq qanunvericilik və onun tətbiqi təcrübəsini əks etdirsə də, burada əks olunan mətn mütləq şəkildə peşəkar hüquqi məsləhət kimi qəbul edilə bilməz. Həmçinin zamanın keçməsi ilə Bələdçidəki bir sıra məlumatlar əhəmiyyətini itirə, həmçinin qeyri dəqiq və ya doğru qəbul edilməyə bilər.

Bu Bələdçiyə sonradan qanunvericiliyin və onun tətbiqi praktikasının dəyişməsi, həmçinin peşəkarların tövsiyələri və daha keyfiyyətli redaktə məqsədi ilə yenidən düzəlişlər edilə bilər.

Bələdçi Azərbaycanda fərdi məlumatların hüquqi müdafiəsi üzrə işlərdə maraqlı olan vəkillər, praktiki hüquqşünaslar və hüquq müdafiəçiləri, həmçinin bu sahədə bilik və bacarıqlarını artırmaq istəyən hüquqşünasların istifadəsi üçün nəzərdə tutulub.

Mündəricat

A. Giriş

B. Fəsil I. Milli səviyyədə fərdi məlumatların qorunması hüququ

C. Fəsil II. Beynəlxalq standartlar: Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası

D. Ədəbiyyat və Resurslar

Modul I. Milli səviyyədə fərdi məlumatların qorunması

- a. Fərdi məlumatların anlayışı və əhatə dairəsi
- b. Fərdi məlumatların gizliliyi hüququna yolverilən müdaxilələr
- c. Hüquqi müdafiə vasitələri: (*mülki, cinayət & inzibati hüquq rejimləri*)

Modul II. Beynəlxalq standartlar: Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası

- a. Fərdi məlumatların anlayışı və əhatə dairəsi
- b. Hüququn neqativ və pozitiv aspekti
- c. Üç pilləli test
- d. AİHM presedent hüququ: məlumatların gizli yolla ələ keçirilməsi, fərdi məlumatların ötürülməsi (açıqlanması)
- e. Səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququ

Giriş

Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ beynəlxalq hüquqda əsas insan hüquqlarından hesab olunur. Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun ən əhəmiyyətli komponenti hesab olunan fərdi məlumatların gizliliyi hüququ şəxsin fərdi məlumatlarının qanunsuz müdaxilələrdən müdafiə hüququna təminat verir.

Telekommunikasiya vasitələrindən, xüsusi ilə internetdən istifadənin artması və fərdi məlumatların mühafizəsini təhdid edən texnologiyaların sürətli inkişafı şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ ilə bağlı narahatlıqların artmasına səbəb olub. Qlobal miqyasda olduğu kimi Azərbaycanda da bu sahədə qanunsuz və özbaşına müdaxilələrin mövcudluğu şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun əhəmiyyətli komponenti hesab edilən fərdi məlumatların gizliliyinə dair hüquqların müdafiəsinin gücləndirilməsini və təşviqini zəruri edir.

Azərbaycanda fərdi məlumatların qorunması sahəsindəki milli qanunvericiliyin müvafiq beynəlxalq hüquqi standartlara uyğunluğuna dair qiymətləndirmələr göstərir ki, son illərdə Azərbaycanda şəxsi həyatının toxunulmazlığı və fərdi məlumatların qanunsuz ələ keçirilməsinə qarşı hüquqi təminatlar beynəlxalq insan hüquqları standartlarının tələblərinə cavab vermir.

Bundan əlavə praktikada bu sahədə hüquqi müdafiə təşəbbüslərinin az olması, o cümlədən milli və beynəlxalq hüquqi müdafiə vasitələrindən istifadəyə dair yerli ədəbiyyatın və ya istiqamətverici təlimatların, bələdçilərin olmaması da bu sahədə əsas narahatlıqlardan hesab olunur.

Bu mühüm boşluğa və ehtiyaca cavab vermək məqsədi ilə hazırki bələdçi Azərbaycanda şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun ən əhəmiyyətli komponenti hesab olunan fərdi məlumatların gizliliyi hüququnun qorunmasına dair milli və beynəlxalq hüquqi müdafiə vasitələrini biryerdə təqdim edir. Bələdçi cinayət mühakimə icraatının məqsədləri naminə fərdi məlumatların əldə edilməsi, toplanılması, saxlanması, işlənməsi və ya ötürülməsi kimi bu hüququ mümkün qeyri qanuni və özbaşına təsirlərə qarşı mövcud milli və beynəlxalq hüquqi müdafiə vasitələrindən istifadəyə təşviq və dəstək vermək məqsədi ilə hazırlanıb.

Bələdçidə milli və beynəlxalq hüquqi müdafiə mexanizmləri və onlardan istifadəyə dair praktiki məlumatlar, qanunvericilikdən istifadəyə dair müvafiq hüquqi aktlara istinadları əhatə etməklə maddi və prosessual qanunvericiliyin ümumi təsviri, məhkəmə qərarlarından çıxarışlar təqdim edilir. İki əsas fəsildən ibarət olan bu Bələdçinin I fəslində "Milli səviyyədə fərdi məlumatların qorunması" üzrə qanunvericiliyin ümumi çərçivələrinə, sözügedən hüququn əhatə dairəsini göstərən anlayışlara və onların tərifinə, müvafiq sahədə öne çıxan mühüm tematik məsələlərə, həmçinin hüquqlaa yol verilən müdaxilələrin xarakteri və icazəverilə bilən həddləri və hüquq pozuntularına qarşı mümkün hüquqi müdafiə üzrə maddi və prosessual qaydalar barədə məlumat verilir.

Bələdçinin II fəslində isə şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun, xüsusən də fərdi məlumatların mühafizəsinə dair Azərbaycanın tərəf olduğu beynəlxalq hüquqi sənədlərdə təsbit olunmuş standartlardan bəhs edilir. Bu fəsildə əsasən "İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında" Konvensiyanın (Bundan sonra "Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası" və ya "AİHK") və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin (Bundan sonra "AİHM") presedent hüququnda şəxsi həyatın toxunulmazlığı və fərdi məlumatların mühafizəsinə dair təşəkkül tapmış standartlardan, dövlətin beynəlxalq öhdəlikləri, Konvensiyada təsbit olunmuş hüququn tətbiqi və şərhilə əlaqəli qaydalar təqdim edilir.

Modul 1 - Milli Səviyyədə Fərdi Məlumatların Qorunması Hüququ

Ümumi

Yazışmalar da daxil olmaqla bütün kommunikasiyaların (telefon, poçt, teleqraf göndərişləri də daxil olmaqla müxtəlif rabitə vasitələri ilə ötürülən məlumatların) və fərdi məlumatların gizliliyinə hörmət hüququ Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının şəxsi və ailə həyatının toxunulmazlığı hüququnu təmin edən 32-ci maddəsi ilə əhatə olunur.

Konstitusiyanın 32-ci maddəsinə (IV) əsasən şəxsin razılığı olmadan onun şəxsi həyatı haqqında məlumat əldə etmək, saxlamaq, istifadə etmək və yaymaq yolverilməzdir. Bu hüquqlar qanunla müəyyən edilmiş qaydada cinayətin qarşısını almaq və ya cinayət işinin istintaqı zamanı həqiqəti müəyyən etmək məqsədilə məhdudlaşdırıla bilər.

Konstitusion hüquqi təminatdan əlavə olaraq şəxsi həyatın toxunulmazlığı və fərdi məlumatlara dair hüququ tanıyan, o cümlədən telekommunikasiya şəbəkələrində şəxsi həyatı və fərdi məlumatların mühafizəsini və ya məhdudlaşdırılmasını tənzimləyən müxtəlif normativ hüquqi aktlar mövcuddur.

Bura şəxsi həyatın toxunulmazlığını pozan məlumatların yayılmasını qadağan edən 1998-ci il tarixli "İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında" qanun, cinayət mühakimə icraatının məqsədləri üçün fərdi məlumatların əldə edilməsi ilə bağlı məsələləri tənzimləyən 1999-cu il tarixli "Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında" qanun və cinayət prosessual qanunvericilik (Cinayət Prosesual Məcəlləsi), həmçinin telekommunikasiya sistemlərində fərdi məlumatların gizliliyinin təmin olunmasını təmin edən 2005-ci il tarixli "telekommunikasiya haqqında" qanun və fərdi məlumatların dairəsi, toplanılması, işlənməsi və mühafizəsi ilə bağlı münasibətləri tənzimləyən 2010-cu il tarixli "fərdi məlumatlar haqqında" qanunları aid etmək olar.

Bu qanunlara əlavə olaraq bu sahədə tənzimləyici nəzarətin ierarxik çərçivəsində Azərbaycan Respublikası prezidentinin fərmanları Nazirlər Kabineti və digər mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları (Məs. Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi) tərəfindən qəbul edilən normativ hüquqi aktlar da mövcuddur.

Anlayışlar

Azərbaycan Respublikasının "Fərdi Məlumatlar Haqqında" Qanununda (FMH) fərdi məlumatlar anlayışının tərifini aşağıdakı şəkildə müəyyən edilir:

"Fərdi məlumatlar" - şəxsin kimliyini birbaşa və ya dolayısı ilə müəyyənləşdirməyə imkan verən istənilən məlumat (Fərdi Məlumatlar Haqqında Qanun, m. 2.1.1).

Həmin qanunda digər anlayışlara da yer verilir.

"Fərdi məlumatların subyekti - barəsində fərdi məlumatlar toplanılan, işlənən və mühafizə edilən, kimliyi müəyyənləşdirilmiş və ya müəyyənləşdirilən fiziki şəxs." (FMH, m. 2.1.2).

"Fərdi məlumatların adsızlaşdırılması" - fərdi məlumatların, onun subyektinin kimliyini müəyyənləşdirməyə imkan verməyən vəziyyətə salınması (FMH qanun, m. 2.1.15).

"Xüsusi kateqoriyalı fərdi məlumatlar" - fiziki şəxsin irqi və ya milli mənsubiyyətinə, ailə həyatına, dini etiqadına və əqidəsinə, səhhətinə və ya məhkumluğuna aid olan məlumatlar (FMH, m. 2.1.6).

"fərdi məlumatların toplanılması" — subyekt barəsində fərdi məlumatların sənədləşdirilmiş qaydada qanuna uyğun olaraq əldə edilməsi (FMH, m. 2.1.7).

"fərdi məlumatların işlənməsi" — yazılması, sistemləşdirilməsi, təzələnməsi, dəyişdirilməsi, çıxarılması, adsızlaşdırılması, saxlanması, ötürülməsi, məhv edilməsi (FMH, m. 2.1.8).

"fərdi məlumatların mülkiyyətçisi" — ... fərdi məlumatların informasiya sistemi və ya ehtiyatı üzərində tam sahiblik, istifadə, sərəncamvermə hüququnu həyata keçirən, fərdi məlumatların işlənməsi (FMH, m.2.1.9).

"fərdi məlumatların operatoru" — fərdi məlumatların ... mülkiyyətçisi və ya onun bu funksiyaları ... həvalə etdiyi dövlət və ya yerli özünüidarə orqanı, hüquqi və ya fiziki şəxs (FMH, m. 2.1.10).

Digər əlaqəli qanunvericilikdə istifadə olunan anlayışlar

Şəxsi həyat və fərdi məlumatlara dair anlayışlara Azərbaycan Respublikasının digər əlaqəli qanunvericiliyində də rast gəlinir.

“Məlumat Azadlığı haqqında” qanun, maddə 13. Şəxsiyyət haqqında məlumat (fərdi məlumat)

Şəxsiyyət haqqında sənədləşdirilmiş və ya açıq elan edilmiş xəbər şəxsiyyət barədə məlumata aiddir.

“İnformasiya əldə etmək haqqında” qanun, Maddə 3. Əsas anlayışlar

Şəxsi və ailə həyatına dair məlumat (bundan sonra - fərdi məlumat) - şəxsiyyəti birbaşa və ya dolayısı ilə identifikasiya etməyə imkan verən hadisələr, fəaliyyətlər, vəziyyətlər barədə faktlar, rəylər, bilgilər (m. 3.0.2).

“İnformasiya əldə etmək haqqında” qanununun 38. Fərdi Məlumatlar

38.2. Fərdi məlumatlar şəxsi və ailə həyatına dair məlumatların məcmusudur.

Fərdi məlumatların əhatə dairəsi

Fərdi məlumatlar – şəxsin şəxsiyyətini birbaşa və ya dolaylı yolla müəyyənləşdirməyə imkan verən istənilən məlumatdır.

Anlayışdan görüldüyü kimi, Qanun məlumatların fərdi hesab edilməsi üçün onun müəyyən bir şəxsə aid olmasını, yəni şəxsiyyəti bu və ya digər yolla müəyyənləşdirməyə imkan verməsini mühüm hesab edir.

Bəs “şəxsiyyətin müəyyənləşdirilməsinə imkan verən məlumat” dedikdə nə nəzərdə tutulur?

Belə ki, əgər məlumatda şəxsin müəyyən edilməsinə imkan verən eyniləşdirmə elementləri mövcuddursa, həmin şəxsiyyət müəyyənləşdirilə bilən sayılır. Burada qeyd etmək lazımdır ki, məlumatın məzmunu təkə birbaşa deyil, həm də əlavə araşdırma aparmaqla (dolaylı yolla) şəxsin şəxsiyyətini aşkar etməyə imkan verirsə, o yenə də fərdi məlumat hesab edilir və bu cür məlumat fərdi məlumatların mühafizəsi sahəsindəki qanunvericiliyə tabedir.

Digər tərəfdən, bu anlayış həm də o mənaya gəlir ki, əgər məlumat onun hər hansı bir şəxsə aid olmasını heç bir yolla müəyyənləşdirməyə imkan vermirsə, belə məlumat fərdi məlumat hesaba edilə bilməz. Məsələn; mücərrəd bir e-poçt ünvanı fərdi məlumat sayıla bilməz, çünki onun aid olduğu şəxsin şəxsiyyətini müəyyənləşdirmək qeyri-mümkündür. Lakin əgər şəxsin adı və soyadı, onun e-poçt ünvanı hər hansı informasiya sistemində və ya informasiya ehtiyatında saxlanılacaqsa, bu zaman o, fərdi məlumat hesab edilməlidir. Çünki bu halda onun hansı şəxsə ünvanlandığı məlumdur.

“Fərdi məlumatlar haqqında” Qanun həmçinin fərdi məlumatların əhatə dairəsini müəyyənləşdirir. Həmin Qanuna əsasən, fərdi məlumatları açıq, konfidensial, xüsusi kateqoriyalı, biometrik məlumatlar kimi müxtəlif kateqoriyalara ayırmaq olar:ə

Açıq fərdi məlumatlar kateqoriyasına müəyyən olunmuş qaydada adsızlaşdırılmış, subyekt tərəfindən açıq elan olunmuş və ya ümumi istifadə üçün yaradılmış informasiya sistemində subyektin razılığı ilə onun barəsində daxil edilmiş məlumatlar aiddir. Şəxsin adı, soyadı və atasının adı daimi açıq fərdi məlumatdır. Açıq kateqoriyalı fərdi məlumatların konfidensiallığının təmin edilməsi tələb olunmur.

Konfidensial fərdi məlumatlar qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş tələblərə uyğun səviyyədə mülkiyyətçi, operator və bu məlumatlara giriş hüququ olan istifadəçilər tərəfindən mühafizə olunmalıdır. Konfidensial fərdi məlumatlar qanunla müəyyən olunmuş hallar istisna olmaqla, üçüncü şəxslərə yalnız subyektin razılığı əsasında verilə bilər.

Xüsusi kateqoriyalı fərdi məlumatlar fiziki şəxsin irqi və ya milli mənsubiyyətinə, ailə həyatına, dini etiqadına və əqidəsinə, səhhətinə və ya məhkumluğuna aid olan məlumatlardır (maddə 2.1.6). Xüsusi kateqoriyalı məlumatların ictimaiyyətə daimi açıq girişi yoxdur, onlar qapalı girişdə saxlanılmalıdırlar. Xüsusi kateqoriyalı məlumatlar, onların xüsusiyyəti və qanunvericiliyin tələbləri nəzərə alınmaqla, konfidensial, həm də açıq fərdi məlumatlar kateqoriyasına aid edilə bilər.

Biometrik fərdi məlumatlar insan orqanizminin bioloji xüsusiyyətlərini səciyyələndirən və onun kimliyini birmənalı olaraq müəyyənləşdirməyə imkan verən məlumatlardır. Qanunvericilikdə biometrik fərdi məlumatların əsas anlayışlar hissəsində verilməməsinə və

ayrıca kateqoriya kimi qeyd edilməsinə baxmayaraq, 9.5-ci maddədə fərdi məlumatların toplanılmasının və işlənilməsinin əsas şərtlərinə daxil edilmişdir. Bu cür fərdi məlumatlara əl-barmaq və ovuc izləri, üz təsviri, gözün qüzehli və tor qişası, səs fraqmenti və onun akustik parametrləri, dezoksiribonuklein turşusu (DNT) analizinin nəticələri, bədən ölçüləri, bədənin xüsusi əlamətlərinin və fiziki çatışmazlıqlarının təsviri, yazı xətti və imzası, habelə digər biometrik məlumatlar aiddir.

Fərdi məlumatların əhatə dairəsini müəyyən etməyə imkan verən daha bir oxşar anlayışına “İnformasiya əldə etmək haqqında” qanunda rast gəlinir. Həmin Qanuna əsasən, şəxsi və ailə həyatına dair məlumat, yəni fərdi məlumat şəxsiyyəti birbaşa və ya dolayısı ilə identifikasiya etməyə imkan verən hadisələr, fəaliyyətlər, vəziyyətlər barədə faktlar, rəylər, bilgiləri özündə birləşdirir (maddə 3).

Qanunun 38-ci maddəsində fərdi məlumatların dairəsini müəyyənləşdirmək məqsədilə qeyd olunur ki, fərdi məlumatlar şəxsi və ailə həyatına dair məlumatların məcmusudur və fərdi məlumatların əldə olunmasına məhdudiyyətlər qoymaqla onları xidməti istifadə üçün nəzərdə tutulmuş hesab etmək olar. Sözügedən maddədə fərdi məlumatlar iki yerə ayrılır:

- Əldə edilməsinə məhdudiyyət qoyulan şəxsi həyata dair məlumatlar və
- əldə edilməsinə məhdudiyyət qoyulan ailə həyatına dair məlumatlar.

Əldə edilməsinə məhdudiyyət qoyulan şəxsi həyata dair məlumatlara aiddir:

- Qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada qeydə alınan özəl hüquqi şəxslərdə, üzvlüyə dair məlumatlar istisna olmaqla, siyasi baxışları, dini etiqadları, əqidələri və dünya görüşlərini əks etdirən məlumatlar;
- etnik mənşə və ya irqi mənsubiyyət haqqında məlumatlar;
- cinayət işləri və ya digər hüquq pozuntularına dair işlər üzrə icraatın gedişində toplanmış informasiyalar açıq məhkəmə iclasınadək və ya hüquq pozuntusuna dair məhkəmə qərarı çıxarılanadək, yaxud insanların mənəviyyəti, şəxsi və ailə həyatının müdafiəsi, yetkinlik yaşına çatmayanın, zərərçəkənin və ya şahidin mənafeyi, yaxud ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi üçün tələb edilən hallarda;
- şəxsin məhkumluğu barədə məlumatlar;
- sağlamlıq vəziyyəti haqqında məlumatlar;
- şəxslərin özəl xüsusiyyətləri, qabiliyyətləri və xarakterlərinin digər cizgiləri haqqında məlumatlar;
- sosial yardım və sosial xidmətlər göstərilməsinə dair vəsatətlər barəsində məlumatlar;
- ruhi və fiziki əzablara dair məlumatlar;
- şəxsə qarşı məişət zorakılığının törədilməsinə dair məlumatlar;
- vergi ödənişləri üzrə borclar istisna olmaqla, vergitutma ilə əlaqədar məlumatlar;
- maliyyə əməliyyatları barədə məlumatlar.

Əldə edilməsinə məhdudiyyət qoyulan ailə həyatına dair məlumatlara aiddir:

- cinsi həyat haqqında məlumatlar;
- vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydiyyatı haqqında məlumatlar;
- ailə həyatının ayrı-ayrı məqamları haqqında məlumatlar;
- övladlığa götürmə ilə bağlı məlumatlar.

Fərdi məlumatların subyekti — barəsində fərdi məlumatlar toplanılan, işlənilən və mühafizə edilən, kimliyi müəyyənləşdirilmiş və ya müəyyənləşdirilən fiziki şəxsdir. Subyektin fərdi məlumatların mühafizəsi ilə bağlı qanunvericilikdə bir sıra hüquqları təsbit olunmuşdur:

- informasiya sistemində özü barəsində fərdi məlumatların mövcudluğu, onların mülkiyyətçisi və ya operatoru haqqında məlumat almaq;
- informasiya sistemində özü barəsində fərdi məlumatların toplanılmasının, işlənilməsinin və üçüncü şəxslərə verilməsinin hüquqi əsaslandırılmasını tələb etmək, bu məlumatların toplanılmasının, işlənilməsinin və üçüncü şəxslərə verilməsinin subyekt üçün hansı hüquqi nəticələrə səbəb olacağı barədə məlumat almaq;
- informasiya sistemində özü barəsində toplanılmış fərdi məlumatların məzmunu ilə tanış olmaq;
- informasiya sistemində özü barəsində fərdi məlumatların toplanılması və işlənilməsi məqsədini, işlənilmə müddətini, üsullarını, onun fərdi məlumatları ilə tanış olmaq icazəsi olan şəxslərin, o cümlədən məlumat mübadiləsi aparılması nəzərdə tutulan informasiya sistemlərinin dairəsini bilmək;
- informasiya sistemində özü barəsində toplanılmış və işlənilən fərdi məlumatların dəqiqləşdirilməsini və qanunvericiliklə müəyyən olunmuş hallar istisna olmaqla, məhv edilməsini tələb etmək, habelə həmin məlumatların müəyyən olunmuş qaydada arxivə verilməsi barədə müraciət etmək;
- özü barəsində fərdi məlumatların toplanılmasına və işlənilməsinə qadağan qoyulmasını tələb etmək;
- informasiya sistemində özü barəsində toplanılmış və işlənilən fərdi məlumatların əldə edilməsi mənbələri barədə məlumat almaq, həmin məlumatların qanuniliyinin sübuta yetirilməsini tələb etmək;
- informasiya sistemində özü barəsində toplanılmış və işlənilən fərdi məlumatların mühafizəsini tələb etmək;
- özü barəsində toplanılan və işlənilən fərdi məlumatların olduğu informasiya sistemlərinin uyğunluq sertifikatının mövcudluğu və dövlət ekspertizasından keçirilməsi haqqında məlumat almaq;
- bu Qanunla və Azərbaycan Respublikasının başqa normativ hüquqi aktları ilə müəyyən edilmiş digər hüquqlardan istifadə etmək. (“Fərdi məlumatlar haqqında” Qanun, maddə 7)

Fərdi məlumatlara yol verilən müdaxilələr:

Fərdi məlumatların dövlət tərəfindən toplanılması, saxlanması və ötürülməsi şərtləri və çərçivələri

Fərdi məlumatların mühafizəsi sahəsində dövlət tənzimlənməsinin əsas məqsədlərindən biri, əsas insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını, o cümlədən şəxsi və ailə həyatının sirlərini saxlamaq hüququnu müdafiə etməkdir (FMH qanun, maddə 1).

Bununla belə şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun əsas aspekti hesab olunan fərdi məlumatların gizliliyinə dair hüquqa qanunla yol verilə bilən müdaxilələrin mümkünüyü istisna edilmir. Bu məqsədlə Azərbaycanı Respublikasının müxtəlif normativ hüquqi aktlarında fərdi məlumatların toplanması, ötürülməsi, saxlanması və ya onlar üzərində digər müxtəlif müdaxiləedici əməliyyatların aparılması nəzərdə tutulur. Bununla belə belə müdaxilələr üçün qanunvericilikdə dəqiq şərtləri və hədləri nəzərdə tutulmuşdur ki, yalnız həmin şərtlər daxilində fərdi məlumatların gizliliyi hüququna müdaxilə qanunla haqq qazandırılan və ya izacə verilə bilən hesab edilir (FMH qanun, maddə 9).

Fərdi məlumatların toplanılmasına və işlənilməsinə razılıq

Milli qanunvericiliyə əsasən fərdi məlumatların qanuna uyğun olaraq toplanması və işlənməsinin əsasını məhz fərdi məlumat subyektinin razılığı təşkil edir. Belə ki, fərdi məlumatların toplanılması və işlənilməsinə, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş qaydada fərdi məlumatların məcburi şəkildə toplanılması və işlənilməsi halları istisna olmaqla, yalnız subyekt tərəfindən verilmiş yazılı, o cümlədən gücləndirilmiş elektron imzalı elektron sənəd formasında razılıq və ya özünün yazılı təqdim etdiyi məlumatlar əsasında yol verilir ("FMH" qanun, maddə 8.1).

Subyektin ona aid fərdi məlumatların işlənilməsi üçün təqdim etdiyi yazılı razılığa daxil edilməlidir:

- subyektin kimliyini müəyyənləşdirməyə imkan verən məlumatlar;
- subyektə razılıq alan mülkiyyətçinin və ya operatorun kimliyini müəyyənləşdirməyə imkan verən məlumatlar;
- fərdi məlumatların toplanılması və işlənilməsi məqsədi;
- subyekt tərəfindən işlənilməsinə razılıq verilmiş fərdi məlumatların və onların işlənilmə əməliyyatlarının siyahıları;
- subyektin razılığının qüvvədə olma dövrü və onun geri götürülməsi şərtləri;
- fərdi məlumatların müvafiq informasiya sistemində müəyyən olunmuş saxlanma müddəti başa çatdıqdan və ya subyektin ölümündən sonra onun barəsində toplanılmış fərdi məlumatların qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada məhv edilməsi və ya arxivləşdirilməsi şərtləri (maddə 8.2).

Fərdi məlumatların subyektinin hüquqlarından biri, fərdi məlumatların toplanılmasının və işlənilməsinin qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada məcburi xarakter daşdığı

hallar istisna olmaqla, onun barəsində olan məlumatların toplanılmasına və işlənilməsinə etiraz etmək hüququdur.

Subyektin etirazı mülkiyyətçiyə və ya operatora yazılı surətdə təqdim olunmalıdır. Qanunvericilik subyektin etirazının əsaslandırılmasını tələb etmir. Mülkiyyətçi və ya operator həmin etirazı aldıqda göstərilən fərdi məlumatların toplanılmasını və işlənilməsinə dərhal dayandırmalıdır.

Əgər fərdi məlumatlar subyektin razılığı olmadan, qanunsuz şəkildə toplanılırsa və işlənilərsə, mühafizəsi təmin edilməzsə, Qanunun tələblərinə əməl olunmaması nəticəsində onun hüquqlarının pozulması ilə nəticələndirsə, subyekt müvafiq icra hakimiyyəti orqanına və ya məhkəməyə şikayət etmək, habelə ona vurulmuş mənəvi və maddi ziyanın ödənilməsinə məhkəmə qaydasında tələb etmək hüququna malikdir (FMH, maddə 7.2-7.4).

Fərdi məlumatların toplanılmasının və işlənilməsinin məqsədinin bəyanı

Fərdi məlumatların toplanması və işlənməsinin qanunauyğun olub-olmaması qarşıya qoyulmuş məqsəddən asılıdır. Fərdi məlumatların qeyri-müəyyən və qeyri-məhdud məqsədlərlə toplanması və işlənməsi qanunsuzdur.

Məqsəd mülkiyyətçi və ya operator tərəfindən dəqiq bəyan edilməli;

- Həmin məlumatların toplanılması və işlənilməsi bu məqsədlərə, habelə mülkiyyətçinin və ya operatorun maddi-texniki və təşkilati imkanlarına uyğun olmalı;
- Fərdi məlumatlar yalnız qanuni, əvvəlcədən müəyyən olunmuş və bəyan edilmiş məqsədlər üçün toplanılmalı və göstərilmiş məqsədlərə uyğun üsullarla işlənilməlidir.

Fərdi məlumatlar toplanmazdan və işlənilməzdən əvvəl mülkiyyətçi və ya operator qarşıya qoyduğu məqsədin nədən ibarət olduğunu aşkar şəkildə bəyan etməlidir. Toplanılan və işlənilən fərdi məlumatlar dəqiq, tam olmalı və zərurət yarandıqda təzələnməlidir. Onların həcmi və xarakteri bəyan edilmiş məqsədlərə və mülkiyyətçilərin səlahiyyətlərinə uyğun olmalıdır. Məlumatlar toplandıqdan və işlənildikdən sonra isə, qarşıya qoyulan məqsədə nail olunduqda və onların saxlanması zərurəti aradan qalxdıqda həmin məlumatlar təxirə salınmadan məhv edilməlidir.

1) Məlumatların açıq kateqoriyalı olması

2) Fərdi məlumatların onların toplanılması və işlənilməsi məqsədlərini və üsullarını müəyyən edən qanunvericilik əsasında işlənilməsi

3) Elmi və statistik tədqiqat məqsədləri üçün fərdi məlumatlar onların mütləq qaydada adsızlaşdırılması aparılmaqla işlənilməsi¹

¹ Belə ki, elmi və statistik tədqiqatlar həyata keçirilərkən operator aldığı fərdi məlumatları adsızlaşdırmalıdır. Adsızlaşdırılmış məlumatların işlənilməsi nəticələrinin dövlət sirri təşkil edən məlumatlara aid edildiyi halda həmin məlumatların qorunması dövlət sirri haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq olaraq həyata keçirilir.

4) *Fərdi məlumatların toplanılması və işlənməsinin subyektin həyat və sağlamlığını qorumaq üçün lazım olması*

5) *Xüsusi kateqoriyalı məlumatların toplanması və işlənməsi şərtləri*

Qanunvericilikdə xüsusi kateqoriyalı məlumatların toplanılmasına və işlənməsi üçün ayrıca şərtlər nəzərdə tutulmuşdur. Xüsusi kateqoriyalı məlumatların toplanılmasına və işlənməsinə yalnız müəyyən hallarda yol verilir:

- Xüsusi kateqoriyalı məlumatların toplanılması və işlənməsi qanunla müəyyən olunmuş hallarda məcburi xarakter daşdıqda;
- Xüsusi kateqoriyalı məlumatlar bu Qanunun 5.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada açıq məlumatlar kateqoriyasına aid olduqda;
- Xüsusi kateqoriyalı məlumatların toplanılması və işlənməsi subyektin, digər şəxsin və ya müvafiq şəxslər qrupunun həyat və sağlamlığının qorunması üçün zəruri olduqda və belə məlumatların əldə olunması üçün subyektin razılığının alınması mümkün olmadıqda;
- İctimai birliklərin və digər qeyri-kommersiya təşkilatlarının üzvlərinə aid olan xüsusi kateqoriyalı məlumatların toplanılması və işlənməsi həmin təşkilatlar tərəfindən öz qanuni məqsədlərinə nail olmaq məqsədi ilə və üçüncü şəxsə subyektin razılığı olmadan verilməmək şərti ilə aparıldıqda.

Yuxarıda göstərilən hallarda xüsusi kateqoriyalı məlumatların toplanılması və işlənməsi səbəbləri aradan qaldırıldıqda həmin məlumatlara dərhal qadağan qoyulmalı, xüsusi kateqoriyalı məlumatların subyektə həmin məlumatların informasiya sistemində saxlanmasına və ya arxivə verilməsinə razılıq vermədikdə bu məlumatlar təxirə salınmadan məhv edilməlidir.

Fərdi məlumatların informasiya sistemlərində toplanılması, işlənməsi və üçüncü şəxslərə təqdim edilməsi şərtləri

Fərdi məlumatlara dair ümumi istifadəli və korporativ informasiya sistemlərində toplanılmış və işlənən fərdi məlumatlar ödənişli əsaslarla üçüncü şəxslərə təqdim oluna bilər. Korporativ informasiya sistemlərində toplanılmış və işlənən fərdi məlumatların ödənişli əsaslarla üçüncü şəxslərə verilməsi qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Fərdi məlumatların korporativ informasiya sistemlərində bu sistemlərdən istifadə etmək hüququ olan istifadəçilərə xidmət göstərilir.

İnformasiya sistemlərində və ehtiyatlarında fərdi məlumatların toplanılması, işlənməsi, sorğuların verilməsi və icrası, ərizələrin qeydiyyatının və baxılmasının nəticələri, habelə informasiya sistemlərinin idarə olunması və mühafizəsi ilə bağlı əməliyyatlar barədə qeydlərin müvafiq nəzarət-audit jurnallarında toplanılması mülkiyyətçi və ya operator tərəfindən təmin olunur.

Bundan əlavə, fərdi məlumatların informasiya ehtiyatlarının formalaşdırılması və informasiya sistemlərinin yaradılması, onlara xidmətlərin göstərilməsi yalnız Azərbaycan

Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq xüsusi razılıq (lisenziya) əsasında həyata keçirilir.

Cinayət mühakimə icraatı məqsədləri üçün fərdi məlumatların əldə olunması

Milli qanunvericiliyə əsasən, şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun məhdudlaşdırılması və şəxslərə aid fərdi məlumatlarının əldə edilməsi cinayət-hüquqi və əməliyyat-axtarış məqsədlərindən irəli gəldikdə, qanunla müəyyən edilmiş hallarda həyata keçirilə bilər.

Bununla bağlı Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsində (maddə 16) və “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” Qanunda (maddə 10) əks olunan müddəalardan aydın olur ki, əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyektləri qanunda göstərilən hallarda texniki vasitələrdən istifadə etməklə və ya səsyzan, video, foto, kino və digər çəkiliş cihazlarının quraşdırılması yolu ilə yaşayış yerinə münasibətdə telefon və digər qurğularla aparılan danışıqların və başqa rabitə və texniki kanallar vasitəsi ilə ötürülən məlumatların və başqa məlumatların tutulması, qanunda göstərilən hallar istisna olmaqla, məhkəmənin qərarı əsasında həyata keçirilir.

CPM-in 177.3-cü maddəsinin tələbinə əsasən, telefon və digər qurğularla aparılan danışıqların, rabitə və digər texniki vasitələrlə ötürülən məlumatların ələ keçirilməsi istintaq hərəkəti olub, onun məcburi aparılması üçün, bir qayda olaraq, məhkəmənin (hakimin) qərarı alınmalıdır.

Lakin bununla belə, Azərbaycan qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş əsaslar olduğu hallarda, əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyektləri hakimin qərarı olmadan (müstəntiqin öz əsaslandırılmış qərarı ilə) telefon danışıqlarına qulaq asa, poçt, teleqraf və digər göndərişlərini yoxlaya, telefon və digər qurğularla aparılan danışıqları, rabitə və digər texniki vasitələrlə ötürülən məlumatları ələ keçirə bilərlər. Bu isə yalnız o əsasla edilə bilər ki, şəxsiyyət və ya dövlət hakimiyyəti əleyhinə olan ağır və ya xüsusilə ağır cinayətlər üzrə sübutların müəyyən edilməsi üçün təxirə salına bilməyən hallar yaranmış olsun (“ƏAF haqqında” Qanun – maddə 10.IV; CPM – maddə 177.4.4). Belə olduğu halda, əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən orqanın səlahiyyətli şəxsi müvafiq tədbir aparıldıqdan sonra 48 saat müddətində əməliyyat-axtarış tədbirinin aparılması barədə əsaslandırılmış qərarı məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə və ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora təqdim etməlidir (maddə 445.2).

Bundan əlavə, CPM-in 259-cu maddəsi xüsusi olaraq telefon və digər qurğularla aparılan danışıqların, rabitə və digər texniki vasitələrlə ötürülən məlumatların və ya başqa məlumatların ələ keçirilməsini tənzipləyir. Belə ki, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin digər şəxslərə ötürdükleri məlumatlarda (yaxud onlara ötürülən məlumatlarda) cinayət təqibi üzrə sübut əhəmiyyətinə malik olan məlumatların olmasını güman etməyə kifayət qədər əsaslar olduqda, müstəntiqin əsaslandırılmış vəsatəti və ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun müvafiq təqdimatı üzrə, məhkəmə telefon və digər qurğularla aparılan danışıqların, rabitə və digər texniki vasitələrlə ötürülən məlumatın və ya başqa məlumatın ələ keçirilməsi haqqında qərar çıxarır. Həmin qərar

isə mütləq müvafiq danışıqların və ya məlumatların ələ keçirilməsi üçün əsas olan obyektiv hallar və motivin əsaslandırılması, ələ keçirilməli olan danışıqların və ya məlumatların dəqiq növləri və onların ələ keçirilməsinə tətbiq edilən müddət göstərilməlidir. Xüsusilə qeyd edilməlidir ki, telefon və digər qurğularla aparılan danışıqların, rabitə və digər texniki vasitələrlə ötürülən məlumatların ələ keçirilməsi altı aydan artıq davam edə bilməz.

Nəhayət, ələ keçirilmiş danışıqlar və ya məlumatlar kağız, yaxud maqnit daşıyıcılarda əks etdirilir, onları ələ keçirmiş şəxsin imzası ilə təsdiq olunur və müstəntiqə verilir. İşə aid danışıqların və ya məlumatın ələ keçirilməsi barədə qısa məzmunlu protokol tərtib olunur və həmin protokol cinayət işinin materiallarına əlavə edilir. Əldə edilmiş məlumat və danışıqlardan işə aid olmayanlar isə dərhal ləğv olunur.

Beləliklə, cinayət mühakimə icraatının məqsədləri üçün fərdi məlumatların ələ keçirilməsi ilə bağlı qeyd olunan qanunvericilik aktlarından görünür ki, rabitə kanallarından və digər texniki vasitələrdən istifadə etməklə fərdi məlumatların hansı həcmdə izlənilməsi və ələ keçirilməsi, hansı hallarda dayandırılması, o cümlədən ələ keçirilmiş məlumatların necə saxlanması və məhv edilməsi, eyni zamanda bütün bu prosesə məhkəmə nəzarətinin təmin edilməsini bu fəaliyyətləri həyata keçirən hüquq-mühafizə orqanlarının sərbəst mülahizəsinə buraxılır.

Bu hal isə Bələdçinin ikinci fəslində bəhs ediləcək beynəlxalq insan hüquqları standartları ilə uyğunluq təşkil etmədəyindən şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun pozulması ilə nəticələnmə bilər.

Fərdi məlumatların qorunmasına dair hüquqi təminatlar *(mülki, cinayət və inzibati hüquq rejimləri)*

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 32-ci maddəsi, hər kəsin şəxsi və ailə həyatının sirlərini saxlamaq hüququnu təsbit edir. Bu maddə qanunla nəzərdə tutulan hallardan başqa şəxsi və ailə həyatına müdaxiləni qadağan edir və hər hansı qanunsuz müdaxilədən müdafiə hüququnu tanıyır. Öz razılığı olmadan kimsənin şəxsi həyatı haqqında məlumatın toplanılması, saxlanması, istifadəsi və yayılması yolverilməzdir. Hər kəsin yazışma, telefon danışıqları, poçt, teleqraf və digər rabitə vasitələri ilə ötürülən məlumatlarının gizli saxlanması hüququ dövlət tərəfindən təminat altına alınır. Bu hüquq yalnız qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada cinayətin qarşısını almaqdan və ya cinayət işinin istintaqı zamanı həqiqəti üzə çıxarmaqdan ötrü məhdudlaşdırıla bilər.

Milli qanunvericilikdə fərdi məlumatların mühafizəsinə dair konstitusion hüquqi təminatdan başqa, həm də bu hüququ tanıyan və onu müxtəlif aspektlərdən təminat altına alan müxtəlif normativ hüquqi aktlar da mövcuddur:

“İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” 1998-ci il tarixli Qanunda şəxsi həyatın toxunulmazlığını pozan məlumatların internet informasiya ehtiyatının və onun domen adının sahibi və ya informasiya-telekommunikasiya

şəbəkəsinin istifadəçisi həmin informasiya ehtiyatında (informasiya-telekommunikasiya şəbəkəsində) yayılması qadağan edilir (maddə 13-2.3.9).

“Məlumat azadlığı haqqında” 1998-ci il tarixli Qanunda şəxsiyyətin onun haqqında məlumatın (fərdi məlumatın) toplanması ilə bağlı onun hüquqları təsbit edilir və gizli şəkildə məlumat alınması üçün texniki vasitələrdən istifadə etmək qadağan edilir (maddə 14).

“Telekommunikasiya haqqında” 2005-ci il tarixli Qanununa əsasən, telekommunikasiya şəbəkələri vasitəsilə ötürülən məlumatların məxfiliyi Konstitusiya və digər normativ hüquqi aktlarla qorunduğunu və bu məlumatların məxfiliyinin məhdudlaşdırılmasına yalnız qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda yol verildiyinə təminat verir (maddə 38.3).

“İnformasiya əldə etmək haqqında” 2005-ci il tarixli Qanunda informasiya qismində əldə edilməsinə məhdudiyyət qoyulan fərdi məlumatların dairəsi, bu məlumatlarla tanış olmaq və əldə etmək hüququ olan şəxslər müəyyən edilir (maddə 38); fərdi məlumatların əldə olunmasına qoyulan məhdudiyyətin həmin informasiya alınan və ya sənədləşdirilən gündən 75 il müddətində və ya şəxsin vəfatından sonra 30 il müddətində və ya ölüm faktı müəyyənləşdirilməyibsə, həmin şəxsin doğum tarixindən 110 il müddətində qüvvədə olması müəyyən edilir (maddə 40).

Fərdi məlumatların dairəsi, toplanılması, işlənməsi və mühafizəsi ilə bağlı münasibətləri tənzimləyən, bu sahədə fəaliyyət göstərən şəxslərin hüquq və vəzifələrini müəyyən edən “Fərdi məlumatlar haqqında” 2010-cu il tarixli Qanun;

Telefon danışmalarına qulaq asma, poçt, teleqraf və digər göndərişlərin yoxlanılması və texniki rabitə kanallarından və digər texniki vasitələrdən informasiyanın çıxarılması kimi fərdi məlumatların əldə edilməsi ilə bağlı əməliyyat-axtarış tədbirlərinin tətbiqində hüquqi təminatlar müəyyənləşdirən 1999-cu il tarixli “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti” haqqında Qanun və Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi.

Bunlardan əlavə, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında və müxtəlif normativ hüquqi aktlarda şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququna və şəxsin fərdi məlumatlarının gizli qalması olan aspektlərinə edilən qanunsuz və özbaşına müdaxilələrə görə məsuliyyət nəzərdə tutulur. Milli qanunvericilikdə şəxsi həyatın toxunulmazlığına və fərdi məlumatların gizlilik apsketlərinə qanunsuz müdaxilə halları üçün mülki, inzibati və cinayət məsuliyyəti müəyyən edilir.

Mülki məsuliyyət

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 23-cü maddəsi ilə “şərəfin, ləyaqətin və işgüzar nüfuzun müdafiəsi” başlığı altında şəxsin şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyən, şəxsi və ailə həyatının sirrini və ya şəxsi və ailə toxunulmazlığını pozan məlumatların yayılmasından müdafiəsi tənzimlənir.

Belə ki, şəxsin onun şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyən, şəxsi və ailə həyatının sirrini və ya şəxsi və ailə toxunulmazlığını pozan məlumatların məhkəmə qaydasında təkzib olunmasını tələb edə bilər, bu şərtlə ki, həmin məlumatları yaymış şəxsin

onların həqiqətə uyğun olduğunu sübuta yetirməsin. Bu cür məlumatlar natamam dərc edildikdə də, əgər bununla şəxsin şərəfinə, ləyaqətinə və ya işgüzar nüfuzuna toxunulursa, eyni qayda tətbiq edilir. Marağı olan şəxslərin tələbi ilə fiziki şəxsin şərəf və ləyaqətinin müdafiəsinə onun ölümündən sonra da yol verilir. Şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyən məlumatlar yayılmış fiziki şəxsin həmin məlumatların təkzibi ilə yanaşı, onların yayılması nəticəsində vurulmuş zərərin əvəzinin ödənilməsinə tələb etmək hüququ vardır.

Əgər şəxsin şərəfini, ləyaqətini, işgüzar nüfuzunu ləkələyən və ya şəxsi və ailə həyatının sirrinə qəsd edən məlumatlar mediada yayılmışdırsa, həmin mediada da təkzib edilməlidir. Əgər göstərilən məlumatlar rəsmi sənədə daxil edilmişdirsə, həmin sənəd dəyişdirilməli və bu barədə marağı olan şəxslərə məlumat verilməlidir. Digər hallarda təkzib qaydasını məhkəmə müəyyənləşdirir. Həmçinin, mediada hüquqlarına və ya qanunla qorunan mənafelərinə toxunan məlumatlar yayılmış şəxsin həmin mediada öz cavabının yayılması hüququ vardır.

Bu cür məlumatları yaymış şəxsi müəyyənləşdirmək mümkün deyildirsə, barəsində bu cür məlumatlar yayılmış şəxsin ixtiyarı var ki, həmin məlumatların həqiqətə uyğun olmayan məlumatlar sayılmasını tələb etsin.

İnzibati məsuliyyət

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 32-ci fəslində informasiyadan istifadə edilməsi, onun yayılması və mühafizəsi qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalara görə məsuliyyət müəyyən edilir.

Həmin fəsildəki 375-ci maddəyə əsasən, fərdi məlumatlar haqqında qanunvericiliyin pozulmasına, yəni “Fərdi məlumatlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə dövlət qeydiyyatı tələb olunan, lakin dövlət qeydiyyatından keçməyən informasiya sistemində fərdi məlumatların toplanılmasına və ya işlənilməsinə; fərdi məlumatların mülkiyyətçisi və ya operatoru tərəfindən fərdi məlumatların mühafizəsinin təmin olunmamasına, “Fərdi məlumatlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə tələb olunduğu hallarda və müddətlərdə fərdi məlumatların məhv edilməməsinə, yaxud fərdi məlumatların toplanılmasının, işlənilməsinin və ya verilməsinin dayandırılmamasına görə üç yüz manatdan beş yüz manatadək məbləğdə cərimə edilir.

Cinayət məsuliyyəti

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsində 21-ci fəslində insan və vətəndaşın konstitusion hüquq və azadlıqları əleyhinə olan cinayətlər yer alır. Bu fəslin 2 maddəsində şəxsin fərdi məlumatlarının gizliliyinin pozulması ilə bağlı cinayət məsuliyyəti müəyyən edilir.

Məcəllənin 155-ci maddəsinə əsasən, yazışma, telefon danışqları, poçt, teleqraf və digər məlumatların sirrini pozma min manatdan iki min manatadək miqdarda cərimə və ya bir ilədək müddətə islah işləri ilə cəzalandırılır.

156-cı maddəyə görə, şəxsi həyatın toxunulmazlığını pozma, yəni şəxsi və ailə həyatının sirri olan məlumatların, belə məlumatları əks etdirən sənədlərin, video və foto çəkilişi materiallarının, səs yazılarının yayılması, habelə satılması və ya başqasına verilməsi qanunsuz toplanılması min manatdan iki min manatadək miqdarda cərimə və ya iki yüz qırx saatdan dörd yüz səksən saatadək ictimai işlər və ya bir ilədək müddətə islah işləri ilə cəzalandırılır. Eyni əməllər vəzifəli şəxs tərəfindən öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə törədildikdə; məsafədən idarə edilən pilotsuz uçan aparatlardan istifadə etməklə törədildikdə üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə və ya edilməməklə iki ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması və ya iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Fərdi məlumatlar: Gizli müşahidə tədbirləri üzrə səlahiyyətlər fərdi məlumatlara olan hüquqlara və kommunikasiyaların məxfiliyini qorumaq öhdəliklərinə qarşı

Gizli müşahidə tədbirləri üzrə dövlətin səlahiyyətlərinə dair milli qanunvericilik:

1. Azərbaycan Respublikasının [Konstitusiyası](#) (1995)
Maddə 32. Şəxsi toxunulmazlıq hüququ
2. [Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında qanun](#) (1999)
Maddə 10. Əməliyyat-axtarış tədbirləri
Maddə 11. Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün səbəblər və əsaslar
3. [Cinayət Prosesual Məcəlləsi](#) (2000)
Maddə 16. Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun təmin edilməsi
Maddə 259. Telefon və digər qurğularla aparılan danışıqların, rabitə və digər texniki vasitələrlə ötürülən məlumatların və ya başqa məlumatların ələ keçirilməsi
Maddə 445. Məhkəmənin qərarı əsasında həyata keçirilən əməliyyat-axtarış tədbirləri
4. [Kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat fəaliyyəti haqqında](#) (2004)
Maddə 11. Kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat tədbirləri
Maddə 17. Kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat fəaliyyəti subyektlərinin informasiya təminatı
5. [Telekommunikasiya haqqında qanun](#) (2005)
Maddə 39. Operatorların, provayderlərin əməliyyat-axtarış, kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat fəaliyyətini həyata keçirən orqanlarla qarşılıqlı əlaqəsi
6. [Fərdi məlumatlar haqqında qanun](#) (2010)
Maddə 3. Fərdi məlumatlar sahəsində Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi
Maddə 10. Mülkiyyətçinin və operatorun vəzifələri

Azərbaycan Respublikasının milli qanunvericiliyi fərdi məlumatların dövlət tərəfindən əldə edilməsinə dair qanunvericiliyi həddindən artıq sərt şəkildə tənzimləyir. Belə ki, dövlət

qurumlarının şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun əsas komponenti hesab olunan fərdi məlumatların əldə edilməsinə dair qaydalar əsasən dövlətin geniş mülahizəsinə icazə verən şəkildə tərtib edilib.

Konstitusiyanın 32-ci maddəsi şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququna təmin verməklə bərabər bu hüququn cinayətin qarşısını almaqdan və ya cinayət işinin istintaqı zamanı həqiqəti üzə çıxarmaqdan ötrü məhdudlaşdırılmasının mümkünlüyünü ümumi şəkildə qeyd etsə də digər qanunvericilik aktlarında bu hüquq həddindən artıq məhdudlaşdırmalara məruz qalır.

Azərbaycan Respublikasının Telekommunikasiya haqqında qanunun 39.1-ci maddəsi operatorların, provayderlərin əməliyyat-axtarış, kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat fəaliyyətini həyata keçirən orqanlarla qarşılıqlı əlaqəsi başlığı altında operator və provayderlərin üzərinə əməliyyat-axtarış, kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat tədbirlərinin keçirilməsi üçün şərait yaratmağa, bu məqsədlə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi şərtlərə uyğun telekommunikasiya şəbəkələrini əlavə texniki vasitələrlə təchiz etməyə, təşkilati məsələləri həll etməyə və bu tədbirlərin keçirilməsində istifadə olunan üsulları gizli saxlamaq öhdəliyi qoyur.

Sözügedən qanun (maddə 39.2) bu tələblərin pozulmasına görə operator, provayder qanunla müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyət müəyyən edir.

Oxşar öhdəliyə FMH qanununun 3 və 10-cu maddələrində də yer verilir.²

Hüquq mühafizə fəaliyyətlərinin həyata keçirilməsi şərtlərini və üsullarını müəyyən edən Cinayət Prosesual Məcəllə, “Əməliyyat axtarış fəaliyyəti haqqında”, “Kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat fəaliyyəti haqqında” qanunlarda da fərdi məlumatların əldə edilməsi üzrə hüquqla icazə verilən həddləri aydın şəkildə müəyyən etmədiyi üçün bu sahədə də təsirə məruz qalan subyektlərin hüquqlarının müdafiəsi üçün mövcud hüquqi müdafiə vasitələrinə müraciət etmək mümkündür.

Fərdi məlumatların həddindən artıq nəzarətə və müdaxiləyə məruz qalmasından müdafiə sahəsində Azərbaycan qanunvericiliyində diqqət edilməli əsas hallar

Fərdi məlumatların qanunla yolverilən müdaxilələrə məruz qalmasının qiymətləndirilməsi zamanı şübhəsiz ki, şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququna müdaxilənin qanunla icazə

² Fərdi məlumatlar haqqında qanun

Maddə 3. **Fərdi məlumatlar sahəsində Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi**

3.2. Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizliyinin, habelə qanunçuluğun təmin edilməsi məqsədi ilə, kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat, əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar fərdi məlumatların toplanılması və işlənilməsi, dövlət sirrinə aid edilən və milli arxiv fondunda toplanılan fərdi məlumatların mühafizəsi qaydaları Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericiliyi ilə müəyyən edilir.

Maddə 10. **Mülkiyyətçinin və operatorun vəzifələri**

10.5. Operator Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat, əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsinə şərait yaratmalı, müvafiq təşkilati və texniki məsələləri həll etməli və bu tədbirlərin keçirilməsində istifadə olunan üsulların konfidensiallığına əməl etməlidir.

verilib verilməməsi, belə müdaxilənin legitim olub olmaması və onun zəruriliyinə diqqət yetirmək lazım gələcək.

Azərbaycanda fərdi məlumatlara dövlətin çıxışını tənzimləyən əsas qanunvericilik aktı hesab olunan “Telekommunikasiya haqqında” qanunudur. Belə ki, bu əsas qanun telekommunikasiya sahəsində xidmət göstərən tərəflərə (provayder və operatorlara) fərdi məlumatlara dövlətin qeyri-məhdud və nəzarətdən kənar çıxışını təmin etmək öhdəliyi qoyur. Hüquqi müdafiədən istifadə məqsədi ilə dövlətin belə qeyri müəyyən səlahiyyəti əhəmiyyətli faktor kimi nəzərdə tutulmalı əsas amildir.

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin “Fəaliyyət növlərinin xüsusiyyətindən asılı olaraq xüsusi razılıq (lisenziya) verilməsi üçün tələb olunan əlavə şərtlər” haqqında 2002-ci tarixli qərarının 11-ci maddəsinə əsasən rabitə xidmətləri göstərən şirkətlər *milli təhlükəsizlik təminatı baxımından telekommunikasiya və digər rabitə şəbəkələrindən məlumatların əldə edilməsi üçün nəzərdə tutulan xüsusi avadanlıqların ... razılaşıdırılmış texniki şərtləri ... bütün növ telekommunikasiya şəbəkələrindən informasiya əldə edilməsini təmin edən xüsusi təyinatlı avadanlıqlarla təchizat barədə zəmanət verməlidirlər.*

Digər əsas məqam isə rabitə şəbəkələrində əməliyyat axtarış fəaliyyətinin, başqa sözlə fərdi məlumatların əldə edilməsini müəyyən edən tənzimləmənin açıq olmamasıdır. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2015-ci il tarixli fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Rabitə şəbəkələrində əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi zamanı informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə dair Qaydalar”ı rabitə şəbəkələrində əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi zamanı informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə dair qaydaları müəyyən etsə də, sözügedən qaydalar dərc edilmir.

Növbəti diqqət edilməsi zəruri olan qayda isə Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyinin 2016-cı il tarixli “Əməliyyat-axtarış, kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat tədbirlərinin keçirilməsi üçün rabitə şəbəkələrinin telekommunikasiya operatorları və provayderləri tərəfindən əlavə texniki vasitələrlə təchiz edilməsi Qaydaları”nın təsdiq edilməsi barədə qərarıdır.

Həmin Qaydaların 1.4-cü maddəsinə əsasən Telekommunikasiyalara Nəzarət Sistemi (bundan sonra - TNS) - müvafiq tədbirlərin hədəfində olan subyekt və obyektlərin məlumat mübadilələrinə və həmçinin şəbəkənin bütün statistik informasiyalarına gizli qaydada nəzarəti təmin edən xüsusi aparat-program vasitələridir. TNS məlumat çıxarma vasitələri, nəqliyyat şəbəkəsi və nəzarət mərkəzlərindən ibarətdir.

Digər xüsusi məqam isə Azərbaycan qanunvericiliyində əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün müəyyən olunan səbəblər və əsaslardır.

Hüquq mühafizə fəaliyyətinə fərdi məlumatlara çıxışa geniş səlahiyyətlər tanıyan ƏAF haqqında qanunun 11-ci (II) maddəsinə əsasən əməliyyat axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün kifayət qədər geniş səbəblər göstərilir:

- 1) fiziki şəxslərin ərizələri;

- 2) müəssisə, idarə, təşkilatların vəzifəli şəxslərinin müraciətləri;
- 3) mediada dərc olunmuş məlumatlar;
- 4) əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektlərinin bilavasitə əldə etdikləri məlumatlar;
- 5) əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin digər subyektlərinin yazılı sorğuları;
- 6) Azərbaycan Respublikasının ali dövlət hakimiyyəti orqanlarını və xüsusi obyektlərini mühafizə edən orqanlarının yazılı sorğuları;
- 7) cinayət işləri üzrə təhqiqatı və ya istintaqı aparan şəxslərin yazılı tapşırıqları;
- 8) xarici dövlətlərin hüquq-mühafizə orqanlarının və ya müvafiq beynəlxalq təşkilatlarının rəsmi sorğuları.
- 9) kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat fəaliyyəti subyektlərinin yazılı sorğuları.

ƏAF haqqında qanunun 11-ci (III) maddəsi həmçinin əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün aşağıdakı əsasları olmasını tələb edir:

- 1) məhkəmənin (hakimin) qərarları;
- 2) istintaq orqanlarının qərarları;
- 3) əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin səlahiyyətli subyektlərinin qərarları.

Qanun həmçinin bununla belə qeyd edir ki, (IV) əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi barədə qərar yalnız aşağıdakı hallarda qəbul oluna bilər:

- 1) başlanmış cinayət işi mövcud olduqda;
- 3) cinayət işinin başlanmasına kifayət qədər əsaslar olmasa da, cinayət hazırlayan, törədən və ya törətmiş şəxs barəsində etimad doğuran, məlum və qərəzsiz mənbədən məlumat daxil olduqda;
- 4) dövlət təhlükəsizliyinə və ya müdafiə qabiliyyətinə təhlükə yaradan hadisə baş verdikdə, yaxud onun qarşısı alındıqda.

Hüquqi Müdafiə Vasitələri

Fərdi məlumatlara dair hüququn pozulması: mövcud hüquqi müdafiə vasitələri (mülki, inzibati və cinayət hüquq rejimləri) & pozuntulara görə sanksiyalar

Şəxsi həyatın gizlilik hüququnun pozulması hallarından müdafiənin Azərbaycan qanunvericiliyində üç hüquqi rejimini müəyyən etmək mümkündür. Bura mülki, inzibati və cinayət qanunvericiliyi daxildir.

Mülki hüququ

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (MM) 23.1 və 23.2-ci maddəsi müəyyən edir ki, şəxsi və ailə həyatının sirrini və ya şəxsi və ailə toxunulmazlığını pozan məlumatların və şəxsi və ailə həyatının sirinə qəsd edən məlumatlar mediada yayılması mülki məsuliyyətə səbəb olur.

Müvafiq müddəanın tətbiqi üçün tələb olunur:

- şəxsi və ailə toxunulmazlığını pozan məlumatların
- Şəxsi və ailə həyatı sirrini ictimailəşdirməsi
- şəxsi və ailə həyatının sirinə qəsd edən məlumatlar *mediada* yayılmışdırsa

İnzibati hüquq

“İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu, m.13-2.3

Yayılması qadağan edilən informasiya: təhqir və ya böhtan xarakteri daşıyan, habelə şəxsi həyatın toxunulmazlığını pozan məlumatlar (m. 13-2.3.9).

İnternet informasiya ehtiyatlarında yayılması qadağan edilən informasiyanın yerləşdirilməsinin qarşısının alınması (m.13-3)

Həmin Qanunun 13-3.1-ci maddəsinə əsasən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı yayılması qadağan edilən informasiyanın internet informasiya ehtiyatında yerləşdirilməsi hallarını bilavasitə aşkar etdikdə və ya fiziki, hüquqi şəxslərdən, yaxud dövlət qurumlarından daxil olmuş əsaslandırılmış məlumatlar əsasında müəyyən etdikdə, bu barədə internet informasiya ehtiyatının və onun domen adının sahibinə və host provayderə yazılı xəbərdarlıq edir.

Həmin Qanunun 13-3.2-ci maddəsinə əsasən xəbərdarlıq edildiyi vaxtdan 8 saat ərzində yayılması qadağan edilən informasiya internet informasiya ehtiyatından götürülmədikdə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı həmin orqanın yerləşdiyi yer üzrə rayon (şəhər) məhkəməsinə internet informasiya ehtiyatına müraciətin məhdudlaşdırılması barədə müraciət edir.

Həmin Qanunun 13-3.3-cü maddəsinə əsasən dövlətin və cəmiyyətin qanunla qorunan maraqlarına təhdid yarandığı və ya insanların həyat və sağlamlığı üçün real təhlükə olduğu təxirəsalınmaz hallarda internet informasiya ehtiyatına müraciət müvafiq icra hakimiyyəti orqanının qərarı əsasında müvəqqəti olaraq məhdudlaşdırılır.

Cinayət hüququ qanunvericiliyi

Potensial şikayət: CM-nin 156, 271-272 və 302-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əməllərin törədilməsi.

Maddə 156. Şəxsi həyatın toxunulmazlığını pozma

156.1. Şəxsi və ailə həyatının sirri olan məlumatların, belə məlumatları əks etdirən sənədlərin, video və foto çəkilişi materiallarının, səs yazılarının yayılması, habelə satılması və ya başqasına verilməsi qanunsuz toplanılması—

Maddə 271. Kompüter sisteminə qanunsuz daxil olma

271.1. Kompüter sisteminə və ya onun hər hansı bir hissəsinə daxil olmaq hüququ olmadan həmin sistemə və ya onun hər hansı bir hissəsinə mühafizə tədbirlərini pozmaqla, yaxud burada saxlanılan kompüter məlumatlarını ələ keçirmək və ya başqa şəxsi niyyətlə qəsdən daxil olma –

Maddə 272. Kompüter məlumatlarını qanunsuz ələ keçirmə

272.1. Kompüter sistemə, kompüter sistemindən və ya bu sistem daxilində ötürülən ümumi istifadə üçün nəzərdə tutulmayan kompüter məlumatlarının, o cümlədən bu cür kompüter məlumatlarının daşıyıcısı olan kompüter sistemlərinin elektromaqnit şüalanmasının, buna hüququ olmayan şəxs tərəfindən texniki vasitələrdən istifadə etməklə qəsdən ələ keçirilməsi –

Maddə 302. Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında qanunvericiliyi pozma

302.1. Əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirmək səlahiyyətinə malik olmayan şəxslər tərəfindən belə tədbirlərin keçirilməsi, habelə əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirmək səlahiyyətinə malik olan şəxslər tərəfindən həmin tədbirlərin qanunvericiliklə müəyyən edilmiş əsaslar olmadan keçirilməsi şəxsin hüquq və qanunla qorunan mənafeələrinin əhəmiyyətli pozulmasına səbəb olduqda—

302.2. Eyni əməllər gizli qaydada informasiya alınması üçün nəzərdə tutulmuş texniki vasitələrdən istifadə edilməklə törədildikdə—

Yurisdiksiya

Fərdi məlumatların cinayət mühakimə icraatı çərçivəsində qanunsuz və ya özbaşına əldə edilməsi halları üzrə cinayət işləri üzrə kəşfiyyat üzrə ibtidai araşdırmanın (ibtidai istintaqın) aparılması prokurorluq orqanlarının yurisdiksiyasına aiddir. Belə ki, oxşar şikayətlərin predmetini CM-nin 156, 271-272 və 302-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əməllərin törədilməsi təşkil edəsidir. Bununla belə CPM-nin 215.1-ci maddəsinə əsasən böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər üzrə məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat şəklində aparılan təhqiqat istisna olmaqla, bütün cinayət işləri üzrə ibtidai istintaqın aparılması məcburidir. CPM-nin 215.2-ci maddəsinə əsasən cinayət işləri üzrə ibtidai istintaq prokurorluq və Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən aparılır.

CPM-nin 215.3-cü maddəsi ibtidai istintaqın prokurorluq tərəfindən aparıldığı halları müəyyən edir. CPM-nin 215.3.1-ci maddəsinə əsasən, digər hallarla yanaşı, CM-nin 156 və 302-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş cinayətlər üzrə ibtidai istintaq səlahiyyəti birbaşa olaraq prokurorluq orqanına aiddir. CPM-nin 215.3.2-ci maddəsinə əsasən cinayətin törədilməsində, digərləri ilə yanaşı, polis, təhlükəsizlik orqanları əməkdaşlarının təqsirləndirilməsi ilə bağlı cinayət işləri üzrə ibtidai istintaq səlahiyyəti prokurorluq orqanına aiddir. Bu halda CM-nin 271-272-ci maddələrində göstərilən cinayətlər üzrə ibtidai istintaq birbaşa olaraq prokurorluq orqanına aid olmasa da, bu halda bu cinayətlərin polis, təhlükəsizlik orqanları əməkdaşları tərəfindən törədilməsinə dair əsaslı ehtimallar olduğundan bu kimi şikayətlər üzrə CM-nin 271-272-ci maddələri üzrə ibtidai istintaq səlahiyyəti də prokurorluq orqanına aiddir.

Qeyd edək ki, “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti” haqqında AR Qanununun 5.I maddəsinə əsasən əməliyyat-axtarış fəaliyyətini Azərbaycan Respublikasının cinayət-prosessual

qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş təhqiqat orqanları, korrupsiya ilə bağlı cinayətlər üzrə isə korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində ixtisaslaşmış prokurorluq orqanı həyata keçirir.

“Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsində əməliyyat-axtarış subyektlərinin səlahiyyət bölgüsü” haqqında AR Prezidentinin 19 iyun 2001-ci il tarixli 507 sayılı Fərmanının I hissəsinə əsasən telefon danışıqlarına qulaqasmanı, texniki rabitə kanallarından və digər texniki vasitələrdən informasiyanın çıxarılmasını Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi (“DİN”) və Dövlət Təhlükəsizliyi Xidməti (“DTX”) həyata keçirirlər. Bu Fərmandan görüldüyü kimi şikayətçi barədə əməliyyat-axtarış tədbiri kimi onun telefon danışıqlarına qulaqasmanı, texniki rabitə kanallarından və digər texniki vasitələrdən informasiyanın çıxarılmasını DİN yaxud DTX əməkdaşı olan vəzifəli şəxslər təşkil edə bilərdi. Bu baxımdan həmin qurumlarda fəaliyyət göstərən vəzifəli şəxslərə aid olduğu ehtimal edilən cinayət əməllərinə münasibətdə ibtidai istintaq hər bir halda prokurorluq orqanına aiddir.

Bundan əlavə qeyd etmək lazımdır ki, hazırkı iş üzrə törədildiyi güman edilən cinayət əməlləri (CM-nin 156.2.1, 271.2.3, 272.2.3 və 302.2-ci maddələri) üzrə istintaq aidiyyəti Azərbaycan Respublikasının müvafiq rayon/şəhər prokurorluqlarının yurisdiksiyasına məxsusdur. Qeyd edilən cinayət əməllərini törətdiyi güman edilən polis və təhlükəsizlik orqanlarının şəxsiyyəti ictimaiyyətə bəlli olmayan vəzifəli şəxsləri ərazi aidiyyəti üzrə Bakı şəhərinə düşür. Belə ki, həm DİN, həm də DTX Bakı şəhəri ərazisində yerləşir. Bu baxımdan bu şikayət üzrə istintaq aidiyyəti ərazi üzrə Bakı Şəhər Prokurorluğuna aiddir. Bu səbəbdən də şikayətçi bu şikayət ərizəsini Bakı Şəhər Prokurorluğuna ünvanlayır (həmçinin Baş Prokurorluğa bu şikayətin surətini göndərməklə Baş Prokurorluğa məlumatlandırır).

Əlavə olaraq AR CPM-nin 215.7-ci (və 215.7.1 və 215.7.5)) maddəsinə əsasən dövlətin və cəmiyyətin mənafeyinə qəsd edən cinayətin xarakteri, işin xüsusiyyətləri və ibtidai araşdırmanın maraqları tələb etdikdə və ya cinayət işinin istintaqı aid olan orqan tərəfindən cinayətin qeydiyyatdan gizlədilməsi müəyyən edildikdə (Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanının rəhbəri tərəfindən zəruri tədbirlər görülməmişdirsə, o cümlədən göstərilən hallar aradan qaldırılmamışdırsa və təqsirli şəxslər məsuliyyətə cəlb olunmamışdırsa) cinayət işi üzrə ibtidai istintaqın hərtərəfli, tam obyektiv aparılması üçün işin aidiyyəti olan istintaq orqanından digər istintaq orqanına verilməsinə AR Baş prokurorunun əsaslandırılmış qərarı əsasında yol verilir.

Bu kontekstdə müvafiq cinayət işinin istintaqının hərtərəfli və tam obyektiv aparılması məqsədi ilə AR Baş Prokurorluğunun müstəqil struktur qurumu olan İstintaq idarəsi tərəfindən aparılması zərurəti yaranıb. Belə ki, AR Baş prokurorluğunun internet saytında qeyd olunan məlumata əsasən İdarənin əsas vəzifə və funksiyalarına “Baş prokurorun və ya onun birinci müavininin tapşırığı ilə icraatı həvalə olunmuş, ... o cümlədən qeyri-aşkar şəraitdə törədilmiş cinayətlər, cəmiyyətdə aktualığı ilə seçilən ictimai münasibətlərə qəsd edən, bir neçə prokurorluğun və ya hüquq mühafizə orqanının ərazi və ya səlahiyyətinə aid olan cinayətlər üzrə ibtidai istintaq aparmaq, hazırlanan və ya törədilmiş cinayətlər haqqında məlumatlara baxmaq, əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsi məqsədilə əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektlərinə tapşırıqlar vermək və s. daxildir” (bax: <https://genprosecutor.gov.az/az/page/prokurorluq/bas-prokurorlugun-struktur-qurumlari/istintaq-idaresi>)

CPM-nin 207.1-ci maddəsinə görə prokurorluq orqanı bu şikayət ona təqdim edildiyi andan dərhal qeydə almaq və baxmaq, ekspertin rəyinin alınması ilə əlaqədar və ya bu Məcəllənin 207.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda isə 30 (otuz) gündən artıq olmayan müddətdə cinayət işinin başlanması üçün əsasların kifayət qədər olmasına dair ilkin yoxlama aparmaq, törədilmiş və ya hazırlanan cinayət haqqında məlumatlara baxılmasının (aparılmış yoxlamanın) nəticələri üzrə cinayət işinin başlanması və ya cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi haqqında qərar qəbul etmək vəzifəsi daşıyır.

Azərbaycanda əməliyyat axtarış fəaliyyəti kontekstində fərdi məlumatların əldə edilməsinə məhkəmə nəzarətinin vəziyyəti

Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin (CPM) 137 və 445.2-ci maddələrinin bəzi müddəalarının şərh edilməsinə dair [Konstitusiya Məhkəməsinin 12 fevral 2015-ci il tarixli qərarı](#)

Konstitusiya Məhkəməsinin müvafiq qərarında qeyd edilir ki, əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən orqandan məhkəmə nəzarəti qaydasında, formal olaraq müvafiq tədbir keçirildikdən sonra 48 saat müddətində əməliyyat-axtarış tədbirinin aparılması barədə yalnız əsaslandırılmış qərarı məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə təqdim etməsini tələb etsə də bu sahədə müvafiq məhkəmə nəzarətinin formal olmasına diqqət çəkilir.

Konstitusiya Məhkəməsi həmin qərarında o qənaətə gəlir ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 445.2-ci maddəsinə müvafiq olaraq əməliyyat-axtarış tədbirinin aparılması barədə qərarın məhkəməyə daxil olduqda, insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi baxımından onun qanuniliyi və əsaslılığı məhkəmə nəzarəti qaydasında yoxlanılmalıdır, ehtiyac olduğu halda isə əməliyyat-axtarış fəaliyyəti nəticəsində əldə edilmiş materiallar məxfiliyi təmin olunmaqla tələb edilə bilər.

Qərarın yekununa o da vurğulanır ki, Əməliyyat-axtarış tədbirinin aparılması barədə qərara əsasən əldə edilmiş materiallar “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun əldə olunduqda və Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin tələblərinə uyğun təqdim edildikdə, habelə məhkəmə nəzarəti qaydasında ətraflı yoxlanıldıqda, həmin Məcəllənin 137-ci maddəsinin tələblərinə uyğun olaraq cinayət təqibi üzrə sübut kimi qəbul edilə bilər.

Qərarında qeyd olunur ki, qanunverici əməliyyat-axtarış tədbirini həyata keçirən orqanın rəhbərinin vəsatətinin əsaslandırılması üçün bir sıra tələblər irəli sürür. Məsələn, vəsatətdə əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinin zəruriliyi əsaslandırılmalı, əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi nəticəsində hansı nəticənin əldə edilməli olduğu və nə üçün həmin nəticənin digər üsul və vasitələrlə əldə edilməsinin mümkün olmaması, əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinin hansı müddətdə, harada və hansı üsullarla nəzərdə tutulduğu və digər əhəmiyyətli məlumatlar göstərilməlidir.

Əməliyyat-axtarış tədbirini həyata keçirən orqanın vəsatətində qeyd olunan müddəalar əsaslandırılmaqla prokurora təqdim edilir. Prokuror öz növbəsində əməliyyat-axtarış

tədbirinin həyata keçirilməsi haqqında materialları nəzərdən keçirməklə müvafiq qərar qəbul edir, yəni vəsatətin müdafiə edilməsindən imtina haqqında əsaslandırılmış qərar çıxarır, yaxud zəruriliyini təsdiq edən materialları vəsatətə əlavə etməklə müvafiq qərarın qəbul edilməsi üçün məhkəməyə təqdimat göndərir.

Beləliklə, məhkəmənin razılığı ilə aparılan tədbirlərə dair məhkəmə nəzarətini həyata keçirən hakimin qanunvericiliklə müəyyən edilən səlahiyyətləri kifayət qədər genişdir. Əvvəla, məhkəmənin razılığını almaq məqsədi ilə qaldırılan vəsatətə istintaq hərəkətinin məcburi aparılmasının, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsinin və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinin zəruriliyini təsdiq edən materiallar əlavə edilməlidir. Həmin materiallar kifayət etmədikdə, hakim onların tamamlanmasını tələb etmək hüququna malikdir.

Göründüyü kimi, CPM-də əməliyyat-axtarış tədbirləri keçirilərkən şəxsi toxunulmazlıq, yazışma, telefon danışıqları, poçt, teleqraf və poçt rabitəsi şəbəkələri ilə ötürülən digər məlumatların sirri, eləcə də mənzil toxunulmazlığı barədə hər bir kəsin konstitusiya hüquq və azadlıqlarının məhdudlaşdırılmasına dair materiallara məhkəmə qaydasında baxılması nəzərdə tutulmuşdur. Məhkəmə nəzarəti qaydasında daxil olan əməliyyat-axtarış sənədlərində göstərilən məlumatların məxfiliyinin təmin edilməsi üçün məhkəmədə şərait yaradılır.

CPM-in 448-ci maddəsinə görə əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi məsələlərinə dair məhkəmə iclasının nəticələri üzrə hakim müvafiq əməliyyat-axtarış tədbirinin keçirilməsinə icazə verir və ya onun keçirilməsindən imtina edir, bu barədə əsaslandırılmış qərar qəbul edir. Həmin qərar əməliyyat-axtarış tədbirinin keçirilməsinin təşəbbüskarına verilir və təqdim olunmuş materiallar geri qaytarılır. Eyni zamanda, məhkəmə nəzarəti qaydasında qəbul edilən qərar hakim tərəfindən tam əsaslandırılmalıdır.

Modul II. Beynəlxalq standartlar: Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası

Ümumi

Milli və regional sənədlərlə müqayisə etsək, şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ ilk dəfə 1948-ci il Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin 12-ci maddəsi ilə tanınıb. (ÜİHB)-dən başqa, çoxsaylı digər beynəlxalq sənədlər də şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququna dair müddəaları ehtiva edir.

Bu beynəlxalq sənədlərə Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi (1948) ilə yanaşı Mülki və Siyasi Hüquqlar Haqqında Beynəlxalq Pakt (1966), Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiya, (1989), Bütün əməkçi miqrantların və onların ailə üzvlərinin hüquqlarının müdafiəsi haqqında Beynəlxalq Konvensiya (1990) aid edilə bilər.

Şəxsi toxunulmazlıq hüququna daxil olan fərdi məlumatların qorunması beynəlxalq səviyyədə insan hüququ kimi tanınır və ölkələrdən ona hörmət tələb olunur. Bu hüquq Azərbaycan Respublikası tərəfindən ratifikasiya olunmuş müxtəlif beynəlxalq insan hüquqları müqavilələrində təsbit edilmişdir. Bunlara aşağıdakılar daxildir: İnsan Hüquqları üzrə Ümumdünya Bəyannamə (Maddə 12), Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt (Maddə 17), Uşaq Hüquqları Konvensiyası (Maddə 16) və Bütün Əməkçi Miqrantların və Üzvlərin Müdafiəsi haqqında Beynəlxalq Konvensiya Ailələrinin (Maddə 14).

Əsas İnsan Hüquqları və Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında Konvensiya (Avropa Konvensiyası)

“Fərdi məlumatların qorunması hüququ Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyanın müxtəlif maddələrində təsbit olunduğu kimi hüquq və azadlıqları sırasında mövcud olan müstəqil hüquq deyil. Bununla belə, Avropa Məhkəməsi çoxsaylı qərarlarında müəyyən edib ki, şəxsi məlumatların qorunması şəxsin Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə təmin edildiyi kimi şəxsi və ailə həyatına, evinə və yazışmalarına hörmət hüququndan istifadə etməsi üçün fundamental əhəmiyyət kəsb edir (Satakunnan Markkinapörssi Oy və Satamedia Oy Finlandiyaya qarşı [GC], 2017, § 137; Z Finlandiyaya qarşı, 1997, § 95). Bu maddə Konvensiya sistemində şəxsi məlumatların mühafizəsinin əsas vektorudur, baxmayaraq ki, bu qoruma ilə bağlı mülahizələr Konvensiyanın və onun Protokollarının digər müddəaları çərçivəsində də hüquqi müdafiəyə malik ola bilər.”³

Fərdi məlumatların sadəcə saxlanması istifadəçinin məxfilik hüququnu poza bilər. Pozunma məlumatların toplandığı kontekstdən, onların toplanması, işlənməsi və istifadəsi üsulundan və istifadəçi məlumatlarının toplanmasının nəticəsindən asılıdır (S. və Marper Birləşmiş Krallığa qarşı, 2008). Bu hüquq Avropa Şurasının 108 sayılı Konvensiyası və Avropa Şurası Nazirlər Komitəsi tərəfindən fərdi məlumatların mühafizəsi ilə bağlı qəbul

³Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin Məlumatların qorunmasına dair Presedent Hüququ - Bələdçisindən çıxarış

edilmiş bir sıra tövsiyələr ilə daha da inkişaf etdirilir və gücləndirilir.

Azərbaycan şəxsi həyatın toxunulmazlığı və şəxsi məlumat hüququnun qorunmasını nəzərdə tutan müxtəlif beynəlxalq və regional insan hüquqları müqavilələrini ratifikasiya edib və bu səbəbdən şəxsi məlumatların qorunması ilə bağlı müvafiq beynəlxalq insan hüquqları standartlarını təmin etməyi öhdəsinə götürüb. 2009-cu ildə ölkə Fərdi Məlumatların Avtomatik Emalı ilə bağlı Fərdi Şəxslərin Müdafiəsi Konvensiyası kimi tanınan 108 sayılı Konvensiyaya qoşulub. Bununla belə, Azərbaycan 108 sayılı Konvensiyaya Əlavə Protokolun tərəfi deyil, hər bir tərəf məlumatların mühafizəsi prinsiplərinə riayət olunmasını təmin etmək üçün müstəqil orqan yaratmağı tələb edir və transsərhəd məlumat axını ilə bağlı qaydaları müəyyən edir.

Fərdin şəxsi həyatına aid məlumatların açıq saxlanması [şəxsi və ailə həyatına, evə və yazışmalara hörmət hüququnu təmin edən İnsan Hüquqları üzrə Avropa Konvensiyasının] 8-ci maddəsinin mənası çərçivəsində müdaxilə anlamına bərabər hesab edilir... Saxlanılan məlumatın sonradan istifadəsinin bu anlayışa heç bir aidiyyəti yoxdur... Habelə, səlahiyyətli orqanlar tərəfindən saxlanılan fərdi məlumatların hər hansı ... şəxsi həyat [aspekti] ilə bağlı olub-olmadığını müəyyən edərkən, Məhkəmə sözügedən məlumatın qeydə alındığı və saxlandığı xüsusi konteksti, qeydlərin xarakterini, bu qeydlərin istifadə və emal üsulunu və əldə edilə biləcək nəticələri lazımı qaydada nəzərə alacaq..." (*S. və Marper Birləşmiş Krallığa qarşı*, 4 dekabr 2008-ci il tarixli qərar (Böyük Palata), § 67)

AİHK –da əsaslandırılmış müdaxilə ilə bağlı nəzərdə tutulan tələblər

Fərdi məlumatların işlənilməsi məlumat subyektinin şəxsi həyat hüququna müdaxilə təşkil edə bilər. Lakin, şəxsi həyat hüququ mütləq hüquq deyildir və buna görə də, onun digər şəxslərin və ya bütövlükdə cəmiyyətin (ictimai maraqlar) digər legitim maraqları ilə tarazlaşdırılması və uzlaşdırılması tələb olunur.

Dövlətin, xüsusilə şəxsi həyat hüququna müdaxiləsini əsaslandıran bu şərtlər, aşağıdakılardan ibarətdir:

Qanunla nəzərdə tutulmuş müdaxilə

“AİHM-in presedent hüququna əsasən, müdaxilə o zaman qanuni hesab edilir ki, o (müdaxilə) müəyyən səciyyəvi cəhətlərə malik olan milli qanunvericilik aktının müddəalarına əsaslanmış olsun. Qanunvericilik aktı “sözügedən şəxslər üçün əlçatan və onun nəticələri əvvəlcədən görülmə bilən” olmalıdır (AİHM, Amann İsveçrəyə qarşı (Amann v. Switzerland [GC]), yuxarıda qeyd olunub, Maddə 50 ; AİHM, Kopp İsveçrəyə qarşı, 25 mart 1998-ci il (Kopp v. Switzerland, n° 23224/94, 25 mart 1998-ci il, mad. 55) və AİHM, İordaçi və digərləri Moldovaya qarşı, (Iordachi and others v. Moldavia, n° 25198/02), 10 fevral 2009-cu il, mad. 50). Qayda o halda əvvəlcədən görülmə bilən olur ki, “o, istənilən fərdi şəxsin – ehtiyac olduqda müvafiq məsləhət almaqla – öz davranışını tənzimləməsinə şərait yaratsın”. (AİHM, Amann İsveçrəyə qarşı (Amann v. Switzerland [GC]), yuxarıda qeyd olunub, mad. 56 ; AİHM, Malon Birləşmiş Krallığa qarşı (Malone v. United Kingdom),

yuxarıda qeyd olunub, mad. 66 ; AİHM, Ailver və digərləri Birləşmiş Krallığa qarşı (Silver and others v. United Kingdom, n° 5947/72, 6205/73, 7052/75, 7061/75, 7107/75, 7113/75), 25 mart 1983-cü il, mad. 88).”

Buna görə də, müdaxilə həyata keçirilməzdən əvvəl milli qanunvericilikdə müəyyən növ müdaxiləyə icazə verilməsi ilə bağlı müddəanın olması zəruridir (AİHM, Teylor-Sabori Birləşmiş Krallığa qarşı (Taylor-Sabori v. United Kingdom, n° 47114/99), 22 oktyabr 2002-ci il). Məsələn: Rotaru Ruminiyaya qarşı işində (Rotaru v. Romania (ECtHR, Rotaru v. Romania [GC], n° 28341/95, 4 aprel 2000-ci il, mad. 57); həmçinin bax, AİHM, Avropaya inteqrasiya və insan hüquqları Assosiasiyası və Ekimciyev Bolqarıstana qarşı (Association for European integration and human rights and Ekimdzhev v. Bulgaria, n° 62540/00), 28 iyun 2007-ci il); AİHM, Şimovolos Rusiyaya qarşı (Shimovolos v. Russia, n° 30194/09), 21 iyun 2011-ci il); və AİHM, Vetter Fransaya qarşı (Vetter v. France, n° 59842/00), 31 may 2005-ci il) müşahidə edilmişdir ki, Ruminiya qanunvericiliyinə əsasən milli təhlükəsizliklə bağlı olan məlumatların toplanması, yazılması və məxfi şəkildə arxivləşdirilməsinə həmin səlahiyyətlərin icrasına məhdudiyət tətbiq etmədən icazə verilirdi və bununla bağlı qərarlar hakimiyyət orqanlarının diskresion hüququna əsasən həll edilirdi. Məsələn, yerli qanunvericilikdə işlənilə bilən məlumatların növü, izləmə tədbirlərinin hansı kateqoriyadan olan insanlara tətbiq edilə biləcəyi və hansı şəraitdə tətbiq edilə biləcəyi, eləcə də həmin tədbirlər tətbiq edilərkən hansı prosedurlara əməl edilməli olduğu nəzərdə tutulmayıb. Bu nöqsanları nəzərə alaraq AİHM belə nəticəyə gəlmişdir ki, milli qanunvericilik AİHK-nın 8-ci Maddəsində nəzərdə tutulmuş qanunun əvvəlcədən görülmə bilən olması tələbinə cavab vermir və bununla da, həmin Maddənin pozuntusu baş vermişdir.

Bələdçidən çıxarışlar ixtisarla:

Kommunikasiyaların ələ keçirilməsi, telefonların dinlənməsi və gizli müşahidə

Klass və Digərləri Almaniyaya qarşı

6 sentyabr 1978-ci il

Bu məhkəmə işində ərizəçilər, beş alman hüquqşünası, xüsusən də Almaniyadakı qanunvericilikdən və hakimiyyət orqanlarının onlara qarşı görülmə tədbirlər barədə sonradan onları məlumatlandırmaq məcburiyyətində qalmadan onların yazışmalarına və telefon danışıklarına nəzarət etmək səlahiyyəti verildiyindən şikayətləndilər.

Məhkəmə qərara aldı ki, Konvensiyanın **8-ci maddəsi pozulmayıb** və Almaniya qanunverici orqanının 8-ci maddənin 1-ci bəndi ilə təmin edilən hüququn həyata keçirilməsi zamanı mübahisəli qanunvericilik nəticəsində yaranan müdaxiləni demokratik şəraitdə cəmiyyətin milli təhlükəsizliyinin maraqlarını qorumaq və iğtişaşların və cinayətlərin qarşısını almaq məqsədilə zəruri hesab etdiyinə görə haqlı olduğunu müəyyən etdi (8-ci maddənin 2-ci bəndi). Məhkəmə xüsusilə qeyd etdi ki, polis dövləti kimi səciyyələndirilən vətəndaşların məxfi izlənməsi səlahiyyətlərinə yalnız Konvensiyaya əsasən demokratik təsisatların qorunması

məqsədlə ciddi şəkildə zəruri olan hallarda yol verilə bilər. Bununla belə, qeyd etdi ki, hazırda demokratik cəmiyyətlər özlərini casusluğun və terrorizmin yüksək inkişaf etmiş formaları ilə təhdid edilir və nəticədə dövlət bu cür təhdidlərə qarşı effektiv mübarizə aparmaq üçün öz səlahiyyətləri daxilində fəaliyyət göstərən təxribatçı elementlərə gizli nəzarəti həyata keçirə bilməlidir. Məhkəmə hesab etdi ki, elektron məktub, poçt və telekommunikasiya rabitəsi üzərindən məxfi nəzarət səlahiyyətlərini verən bəzi qanunvericilik hallarının mövcudluğu müstəsna hallarda demokratik cəmiyyətdə milli təhlükəsizlik maraqlarını qorumaq və/və ya iğtişəşlərin və ya cinayətin qarşısını almaq üçün zəruridir.

Malone Birləşmiş Krallığa qarşı

2 avqust 1984-cü il

Oğurlanmış mallarla əlaqədar vicdansız davranış ilə bağlı bir sıra cinayətlərdə ittiham olunan ərizəçi xüsusilə onun poçt və telefon danışıqlarının polis tərəfindən və ya onun tapşırığı ilə ələ keçirilməsindən və telefon “məlumatlarının çıxarılmasından” (bu proses xüsusi telefonda yığılan nömrələri, eləcə də hər zəngin vaxtını və müddətini qeyd edən cihazın istifadəsini özündə ehtiva edir) şikayətləndi.

Məhkəmə qərara aldı ki, həm rabitənin dinlənməsi, həm də telefon cihazındakı qeydlərin polisə verilməsi ilə bağlı Konvensiyanın **8-ci maddəsi pozulmuşdur**, çünki onlar qanuna uyğun deyildi.

Kruslin Fransaya qarşı

24 aprel 1990-cı il

Bu məhkəmə işi adam öldürmə hökmü üzrə müstəntiq hakimin göstərişi ilə telefonun dinlənməsi ilə bağlı idi.

Məhkəmə qərara aldı ki, Konvensiyanın 8-ci maddəsi pozulub və belə hesab etdi ki, Fransa qanunvericiliyi bu sahədə hakimiyyət orqanlarının mülahizəsinin həyata keçirilməsinin həcmi və qaydasını ağlabatan səviyyədə, aydın şəkildə göstərməyibdir. Bu, həmin dövrdə daha doğru idi, ona görə də Məhkəmə hesab etdi ki, ərizəçi demokratik cəmiyyətdə qanunun aliliyi altında vətəndaşların malik olduğu minimum müdafiədən istifadə etməmişdir.

Həmçinin, digərlərinə də baxın: Huviq Fransaya qarşı, 24 aprel 1990-cı il tarixli qərar; Halford Böyük Britaniyaya qarşı, 25 iyun 1997-ci il tarixli qərar.

Kopp İsveçrəyə qarşı

25 mart 1998-ci il

Bu məhkəmə işi Federal Dövlət Prokurorluğunun göstərişi ilə ərizəçinin hüquq firmasının telefon xətlərinin izlənməsi ilə bağlı idi.

Məhkəmə qərara aldı ki, Konvensiyanın 8-ci maddəsi pozulub və müəyyən etdi ki, İsveçrə qanunvericiliyi bu məsələ ilə bağlı səlahiyyətli orqanlarının mülahizəsinin həyata keçirilməsinin həcmi və qaydasını kifayət qədər aydın şəkildə göstərməmişdir. Nəticədə, Məhkəmə qərara gəldi ki, ərizəçi bir vəkil kimi demokratik cəmiyyətdə qanunun aliliyinin tələb etdiyi minimum müdafiə səviyyəsindən istifadə etməyibdir.

Amann İsveçrəyə qarşı

16 fevral 2000-ci il (Böyük Palata)

Bu məhkəmə işi dövlət prokurorluğu tərəfindən dinlənilmiş keçmiş Sovet səfirliyindən ərizəçiyə edilən telefon zəngi – onun reklam etdiyi depilyasiya cihazını sifariş etmək üçün – ilə bağlı idi, burada kəşfiyyat xidmətinə ərizəçi haqqında işin qaldırılması xahiş edilirdi. Məhkəmə qərara aldı ki, telefon danışığının qeydə alınması ilə bağlı Konvensiyanın 8-ci maddəsi pozulub və dosyenin yaradılması və saxlanması ilə bağlı eyni müddəə pozulub, belə ki, bu müdaxilələr ərizəçinin şəxsi həyatına hörmət etmək hüququna qanuni baxımdan uyğun deyildi, çünki İsveçrə qanunvericiliyi hakimiyyətin müstəsna səlahiyyəti ilə bağlı hissədə aydın deyildi.

Taylor-Sabori Birləşmiş Krallığa qarşı

22 oktyabr 2002-ci il

Bu məhkəmə işi xüsusilə polis tərəfindən gizli müşahidə əməliyyatının bir hissəsi kimi ərizəçinin peyçerinə göndərilən mesajların ələ keçirilməsi ilə bağlı idi.

Məhkəmə qərara aldı ki, Konvensiyanın 8-ci maddəsi pozulub. Xüsusilə, sözügedən hadisələr zamanı fərdi telekommunikasiya sistemi vasitəsilə ötürülən peyçer mesajlarının ələ keçirilməsini tənzimləyən qanunvericilik sisteminin olmadığını qeyd edərək, müəyyən edildi ki, Böyük Britaniya Hökumətinin də qəbul etdiyi kimi bu müdaxilə qanuna görə uyğun hesab edilmir.

Wisse Fransaya qarşı

22 dekabr 2005-ci il

Hər iki ərizəçi silahlı quldurluq etməkdə şübhəli bilinərək tutularaq istintaq təcridxanasına salınmışdı. İstintaq hakiminin qərarı ilə həbsxanadakı baxış otaqlarında qohumları ilə onlar arasındakı telefon danışıqları qeydə alındı. Ərizəçilər danışıqlarının qeydə alınması ilə bağlı icraatdakı addımların etibarsız sayılması üçün uğursuzluqla nəticələnən müraciətlər etdi. Onlar iddia edirdilər ki, həbsxanadakı baxış otaqlarında danışıqlarının qeydə alınması onların şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququna müdaxilədir.

Məhkəmə qərara aldı ki, Konvensiyanın 8-ci maddəsi pozulmuşdur və belə bir qənaətə gəldi ki, Fransa qanunları hakimiyyət orqanlarının bu sahədə öz səlahiyyət və mülahizə gücündən istifadə edərək məhbusların şəxsi həyatına necə və nə dərəcədə müdaxilə edə biləcəyini və ya öz hüquqlarını həyata keçirmələrinin həcmi və qaydasını kifayət qədər aydın şəkildə göstərmir. Nəticə etibarlı ilə, ərizəçilər demokratik cəmiyyətdə qanunun aliliyinin tələb etdiyi minimum müdafiə dərəcəsindən istifadə edə bilmədi. Məhkəmə xüsusilə qeyd etdi ki, həbsxananın təhlükəsizliyindən başqa məqsədlər üçün ziyarət otağında danışıqların

sistematik şəkildə qeydə alınması ziyarət otaqlarının müstəsna *raison d'être* səbəblərdən başqa digər hallarda, yəni məhbuslara öz ailələri ilə söhbətlərin məxfiliyi də daxil olmaqla müəyyən dərəcədə şəxsi həyatlarını saxlamağa imkan verməkdən məhrum edir.

Kennedi Birləşmiş Krallığa qarşı 18 may 2010-cu il

Qəsdən adam öldürməkdə təqsirli bilinən – çatışmayan və ziddiyyətli sübutlar səbəbindən mübahisəli məhkəmə işində – və 1996-cı ildə həbsdən azad edilən ərizəçi sonradan ədalət mühakiməsinin pozulmasına qarşı təbliğat kampaniyası aparmağa başladı. Kiçik biznesə başladıqdan sonra polis onun kommunikasiya vasitələrinə müdaxilə etməsindən şübhələnərək, o, İstintaq Səlahiyyətləri Tribunalına (IPT) şikayət etdi. Nəhayət, 2005-ci ildə ona məlumat verildi ki, şikayətləri ilə bağlı onun xeyrinə heç bir qərar verilməyib. Bu o demək idi ki, ya onun ünsiyyət vasitələri dinlənilməyib, ya da İPT hər hansı dinləməni qanuni hesab edir. İPT tərəfindən heç bir əlavə məlumat verilmədi. Ərizəçi onun ünsiyyət vasitələrinin guya ələ keçirilməsindən, dinlənilməsindən şikayət etdi.

Məhkəmə Daxili kommunikasiyaların ələ keçirilməsinə dair Böyük Britaniya qanununun Təcrübə Kodeksinin nəşri ilə gətirilmiş izahatların ələ keçirmə orderlərinin icazəsi və işlənməsi, habelə toplanmış məlumatların işlənməsi, ötürülməsi və məhv edilməsi prosedurlarını kifayət qədər aydın şəkildə göstərdiyini müəyyən edərək qərara aldı ki, Konvensiyanın 8-ci maddəsi pozulmayıb. Bundan əlavə, müşahidə rejiminin tətbiqi və fəaliyyətində hər hansı əhəmiyyətli çatışmazlıqlar aşkar edilməyib. Buna görə də, prosedurlar zamanı sui-istifadə hallarına qarşı təminatları, habelə Müvəkkilin nəzarəti və İPT-nin baxışı nəticəsində təklif edilən daha ümumi təminatları nəzərə alaraq, mübahisəli nəzarət tədbirləri ərizəçiyə tətbiq oluna bilən hissədə Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən əsaslandırılmışdır.

Dragojević Xorvatiyaya qarşı 15 yanvar 2015-ci il

Bu məhkəmə işi əsasən narkotik alverində şübhəli bilinən şəxsin telefon danışıqlarının gizli izlənilməsi ilə bağlı idi. Ərizəçi xüsusilə iddia etdi ki, istintaq hakimi onun xüsusi məhkəmə işində məxfi müşahidədən istifadənin zəruri və əsaslı olub-olmadığını effektiv şəkildə qiymətləndirmək üçün Xorvatiya qanunvericiliyinin tələb etdiyi prosedura əməl etməmişdir. Məhkəmə qərara aldı ki, Konvensiyanın 8-ci maddəsi pozulub. O, xüsusilə müəyyən etdi ki, milli məhkəmələr tərəfindən şərh edilən Xorvatiya qanunvericiliyi nəzarət tədbirlərinə göstəriş verməklə bağlı hakimiyyət orqanlarının mülahizələrinə əsaslı aydınlıq gətirmir və praktikada – ərizəçinin məhkəmə işində tətbiq olunduğu kimi – mümkün sui-istifadə hallarına qarşı kifayət qədər təminatları təmin etmir.

Həmçinin bax: Bašić Xorvatiyaya qarşı, 25 oktyabr 2016-cı il tarixli qərar; Matanović Xorvatiyaya qarşı, 4 aprel 2017-ci il tarixli qərar.

R.E. Birləşmiş Krallığa qarşı (No. 62498/11) 27 oktyabr 2015-ci il

Şimali İrlandiyada bir polis məmurunun qətlə yetirilməsi ilə bağlı üç dəfə həbs edilmiş və saxlanılmış ərizəçi xüsusən də məhbuslarla onların vəkilləri və həssas məhbuslar ilə 6 “qanuni qəyyumlar” 7 arasında aparılan məsləhətləşmələrə gizli nəzarət rejimindən şikayətləndi.

Bu şəhkəmə işinə ciddi təminatın verilməsini tələb edən vəkil-müştəri telefon danışıqlarının dinlənilməsi hissəsində Məhkəmə tərəfindən işlənilib hazırlanmış prinsiplər nöqtəyindən nəzərdən baxıldı. Məhkəmə müəyyən etdi ki, həmin prinsiplər polis məntəqəsində vəkil-müştəri məsləhətləşmələrinin gizli izlənilməsinə tətbiq edilməlidir. Hazırkı məhkəmə işində Məhkəmə qərara aldı ki, hüquqi məsləhətləşmələrə gizli nəzarətlə bağlı Konvensiyanın 8-ci maddəsi pozulub. Xüsusilə qeyd edilir ki, bu cür gizli müşahidə nəticəsində əldə edilmiş materialın təhlükəsiz idarə edilməsi, saxlanması və məhv edilməsini təşkil edən təlimatlar 22 iyun 2010-cu ildən bəri həyata keçirilir. Bununla belə, ərizəçinin 2010-cu ilin mayında həbs edildiyi vaxt həmin təlimatlar hələ qüvvədə deyildi. Buna görə də, Məhkəmə o zaman qüvvədə olan müvafiq daxili qanunvericilik müddəalarının ərizəçinin vəkili ilə gizli müşahidə yolu ilə əldə etdiyi məsləhətləşmələrin müdafiəsi üçün kifayət qədər təminatı təmin etməsi ilə razılaşmadı. Məhkəmə daha sonra qərara aldı ki, məhbuslarla onların “qanuni qəyyumları” arasında aparılan məsləhətləşmələrin gizli izlənilməsi ilə bağlı 8-ci maddə pozulmamışdı, xüsusən də onların hüquqi imtiyazlara şamil edilmədiyini və buna görə də məhbusun hüquqi məsləhətləşmələrdə olduğu kimi məxfiliklə bağlı eyni gözləntinin olmayacağını müəyyən etdi. Daha sonra Məhkəmə məhbuslarla “qanuni qəyyumlar” arasında aparılan məsləhətləşmələrə mümkün nəzarətlə bağlı müvafiq daxili müddəaların sui-istifadəyə qarşı adekvat təminatlarla müşayiət olunduğuna əmin oldu.

Roman Zaxarov Rusiyaya qarşı 4 dekabr 2015-ci il (Böyük Palata)

Bu məhkəmə işi Rusiyada mobil telefon rabitəsinin gizli dinlənilmə sistemi ilə bağlı idi. Nəşriyyat şirkətinin baş redaktoru olan ərizəçi xüsusilə şikayət etdi ki, Rusiyada mobil şəbəkə operatorları qanunla hüquq-mühafizə orqanlarına əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirməyə imkan verən avadanlığı quraşdırmaq məcburiyyətindədir və Rusiya Federasiyasında kifayət qədər təminat olmadan bu Qanun kommunikasiyaların ələ keçirilməsinə icazə verir.

Məhkəmə qərara aldı ki, Konvensiyanın 8-ci Maddəsi pozulmuşdur və müəyyən etdi ki, kommunikasiyaların ələ keçirilməsini tənzimləyən Rusiya qanuni müddəaları hər hansı məxfi müşahidə sisteminə xas olan özbaşınalıq və sui-istifadə riskinə qarşı adekvat və effektiv təminatları təmin etmir və bu xüsusilə Rusiya kimi gizli xidmətlər və polisin texniki vasitələrlə bütün mobil telefon rabitəsinə birbaşa çıxışı olduğu bir ölkə sistemində yüksək idi. Xüsusilə, Məhkəmə qanunvericilik bazasında aşağıdakı sahələrdə bir sıra çatışmazlıqlar aşkar etdi: Rusiyada dövlət orqanlarının məxfi müşahidə tədbirlərinə müraciət etmək səlahiyyətinin verildiyi hallar; bu cür tədbirlərin müddəti, xüsusən də onların dayandırılmalı olduğu hallar; ələ keçirilməsinə və ya dinlənməyə icazə verilməsi, habelə ələ keçirilmiş məlumatların saxlanması və məhv edilməsi prosedurları; ələ keçirilməyə və ya dinlənməyə nəzarət. Bundan əlavə, kommunikasiyaların ələ keçirilməsinə etiraz etmək üçün mövcud olan müdafiə vasitələrinin effektivliyi onların yalnız dinlənmənin sübutunu təqdim edə bilən

şəxslər üçün əlçatan olması və bu cür sübutların əldə edilməsi hər hansı bildiriş sisteminin olmaması və ya dinləmə ilə bağlı məlumatlara girişin qeyri-mümkün olması faktı ilə sarsındıldı.

Həmçinin bax, cinayət prosesinin kontekstində gizli müşahidə tədbirləri ilə bağlı: Axlyustin Rusiyaya qarşı, Zubkov və Digərləri Rusiyaya qarşı, Moskalev Rusiyaya qarşı və Konstantin Moskalev Rusiyaya qarşı, 7 noyabr 2017-ci il tarixli qərar⁹.

Szabó və Vissy Macarıstana qarşı

12 yanvar 2016-cı il

Bu məhkəmə işi 2011-ci ildə tətbiq edilən gizli antiterror nəzarəti ilə bağlı Macarıstan qanunvericiliyi ilə bağlı idi. Ərizəçilər xüsusilə şikayət etdilər ki, onlar potensial olaraq milli təhlükəsizlik məqsədləri üçün məxfi müşahidəyə dair Macarıstanın hüquqi çərçivəsi daxilində əsassız və qeyri-mütənasib şəkildə müdaxiləedici tədbirlərə məruz qaldılar (yəni məhz “bölmə 7/E

(3) müşahidə”). Onlar xüsusilə məhkəmə nəzarətinin olmaması səbəbindən bu hüquqi çərçivənin sui-istifadəyə meylli olduğunu iddia etdi.

Bu məhkəmə işində Məhkəmə qərara aldı ki, Konvensiyanın 8-ci maddəsi pozulub. O, hökumətlərin gözlənilən hadisələrin qarşısını almaq üçün kommunikasiyaların kütləvi monitorinqi də daxil olmaqla qabaqcıl texnologiyalara müraciət etməsinin müasir terrorizmin aldığı formalardan birinin təbii nəticəsi olduğunu qəbul etdi. Bununla belə, Məhkəmə sözügedən qanunvericiliyin sui-istifadənin qarşısını almaqdan ötrü kifayət qədər təminat verdiyinə əmin deyildi. Qeyd edildi ki, tədbirlərin əhatə dairəsi Macarıstanda olan hər kəsi faktiki olaraq əhatə edə bilərdi, yeni texnologiyalar Hökumətə hətta ilkin fəaliyyət dairəsindən kənarında olan şəxslər haqqında çoxlu məlumatların ələ keçirilməsinə imkan verirdi. Bundan başqa, bu cür tədbirlərin sifarişi tamamilə icra hakimiyyətinin səlahiyyətləri daxilində və kommunikasiyaların dinlənilməsinin ciddi surətdə zəruri olub-olmamasını qiymətləndirmədən, eləcə də heç bir səmərəli bərpəedici tədbirlər və məhkəmə tədbirləri olmadan həyata keçirilirdi. Məhkəmə daha sonra qərara aldı ki, Konvensiyanın 8-ci Maddəsi ilə birlikdə götürülmüş 13-cü Maddəsi (effektiv hüquqi müdafiə vasitəsi hüququ) pozulmamışdı və bir daha qeyd etdi ki, 13-cü Maddə daxili qanunvericiliyin vəziyyətinə qarşı hüquqi müdafiə vasitəsini tələb edən kimi şərh edilə bilməz.

Mustafa Sezgin Tanrıkulu Türkiyəyə qarşı

18 iyul 2017-ci il

Ərizəçi Türkiyədə hər kəsin, o cümlədən özünün də təxminən bir ay yarım müddətində rabitə vasitələrinin dinlənilməsinə icazə verən 2005-ci il tarixli daxili məhkəmə qərarından şikayətləndi. O, xüsusilə iddia etdi ki, ələ keçirmə, dinləmə tədbirləri o zaman qüvvədə olan milli qanunvericilikdən sui-istifadəyə bərabər idi. O, həmçinin iddia etdi ki, milli hakimiyyət orqanları onun kommunikasiya vasitələrinin dinlənilməsi ilə bağlı şikayətləri üzrə araşdırma aparmaqdan imtina etdiyinə görə o, effektiv məhkəmə vasitələrindən də məhrum edilmişdi.

Məhkəmə qərara aldı ki, Konvensiyanın 8-ci Maddəsi pozulub və müəyyən etdi ki, hazırkı məhkəmə işində dinləmə haqqında qərar qanuna uyğun deyil. Məhkəmə həmçinin qərara aldı ki, Konvensiyanın 13-cü Maddəsi pozulub (effektiv hüquqi müdafiə vasitəsi hüququ).

Ben Faiza Fransaya qarşı

8 fevral 2018-ci il

Bax yuxarı, "GPS məlumatları"nın altında.

Benedik Sloveniyaya qarşı

24 aprel 2018-ci il

Bu məhkəmə işi Sloveniya polisinin müəyyən dosye paylaşma şəbəkəsinin istifadəçilərinin monitorinqi zamanı İsveç hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən qeydə alınmış dinamik İP ünvanı ilə əlaqədar abunəçi məlumatlarına daxil olmaq məqsədilə məhkəmə qərarını əldə edə bilməməsi ilə bağlı idi. Belə ki, bu hal ərizəçinin uşaq pornoqrafiyası da daxil olmaqla, şəbəkə üzərindən dosyeleri paylaşdıqdan sonra müəyyən edilməsinə səbəb oldu.

Məhkəmə qərara aldı ki, Konvensiyanın 8-ci maddəsi pozulub. O, xüsusilə müəyyən etdi ki, polisin dinamik IP ünvanı ilə bağlı abunəçi məlumatını əldə etmək üçün istifadə etdiyi hüquqi müddəa Konvensiyanın “qanunlara uyğun” olma standartına cavab vermirdi. Bu müddəa aydın deyildi, özbaşına müdaxilədən praktiki olaraq heç bir müdafiə təklif etmirdi, sui-istifadəyə qarşı heç bir təminat və əlaqədar polis səlahiyyətlərinə müstəqil nəzarətə malik deyildi.

Hambardzumyan Ermənistanına qarşı

5 dekabr 2019-cu il

Ərizəçi iddia etdi ki, polisin cinayət təhqiqatı zamanı onun gizli nəzarət altına alınması üçün heç bir qüvvədə olan etibarlı məhkəmə orderi yox idi. O, xüsusilə gizli müşahidədən və sözügedən orderin ona qarşı sonradan cinayət işində istifadə edilməsindən şikayətləndi.

Məhkəmə qərara aldı ki, Konvensiyanın 8-ci maddəsi pozulub və müəyyən etdi ki, ərizəçiyə qarşı tətbiq edilən nəzarət tədbiri lazımi məhkəmə nəzarətinə malik deyildi və Konvensiyanın konteksti baxımından “qanuna uyğun” deyildi. O, xüsusilə qeyd etdi ki, orderdə nəzarət tədbirinin obyektinə olan şəxs haqqında kifayət qədər konkret hal göstərilməyib, gizli izləmə kimi şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququna belə ciddi müdaxilədən söhbət gedəndə isə qeyri-müəyyənlik qəbul edilməzdir. Bundan əlavə, orderdə ərizəçiyə qarşı həyata keçirilməli olan konkret tədbirlər qeyd edilməmişdi. Bununla belə, Məhkəmə qərara aldı ki, ərizəçinin məhkəmə işində Konvensiyanın 6-cı maddəsinin (ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ) pozulması baş verməyib və müəyyən etdi ki, gizli lentə alınmış materialdan istifadə 6-cı Maddənin 1-ci bəndində verilən ədalətlik tələblərinə zidd deyildi.

Privacy International və Digərləri Birləşmiş Krallığa qarşı

7 iyul 2020-ci il (qəbul edilmə haqqında qərar)

Ərizəçilər – Londonda qeydiyyatdan keçmiş QHT, Londonda qeydiyyatdan keçmiş internet xidməti provayderi, Almaniya qeydiyyatdan keçmiş “haktivistlər” assosiasiyası, müvafiq olaraq ABŞ-da qeydiyyatdan keçmiş internet xidmətləri və rabitə xidmətləri göstərən iki şirkət və Cənubi Koreyada qeydiyyatdan keçmiş İnternet xidmət provayderi -

Birləşmiş Krallıq Hökumətinin Rabitə Qərargahı və/və ya Gizli Kəşfiyyat Xidməti tərəfindən qeyri-müəyyən müddət ərzində onların avadanlığının, danışiq dilində “hacking” kimi tanınan müdaxiləyə məruz qaldığını iddia edirdi. Onlar xüsusilə şikayət etdilər ki, Kəşfiyyat Xidmətləri haqqında Qanunun 7-ci Bölməsində 10 nəzərdə tutulan səlahiyyət qanuna uyğun deyildi, orada məhkəmə icazəsi üçün heç bir tələb yox idi, Avadanlıqlara müdaxilə etmək icazəsindən necə istifadə oluna biləcəyi barədə ictimai domendə heç bir məlumat yox idi və aidiyyəti olmayan materialı istisna edərək filtrləmək tələbi də yox idi. Onlar əlavə etdi ki, İstintaq Səlahiyyətləri Tribunalı daxili məhkəmə çəkişmələrində 7-ci Bölmə rejimi ilə bağlı qərar vermədiyi üçün effektiv hüquqi müdafiə vasitəsi də təqdim etməmişdi.

Məhkəmə ərizəçilərin Konvensiyanın 8-ci, 10-cu (ifadə azadlığı) və 13-cü (effektiv hüquqi müdafiə vasitəsi hüququ) Maddələrinə dair şikayətlərini qəbul edilməz elan etdi və müəyyən etdi ki, ərizəçilər məhkəmə işi ilə bağlı məsələlərdə daxili məhkəmələri, xüsusilə İstintaq Səlahiyyətləri Tribunalını Razılığa gələn Dövlətə təqdim edilən Konvensiyanın 35-ci maddəsində (məqbulluq meyarları) prinsipcə nəzərdə tutulan müraciət etmək imkanı, bununla da ona qarşı iddia edilən konkret Konvensiyanın, hüququn pozulmasını və ya qarşısının alınması imkanı ilə təmin etməmişdir. Məhkəmə xüsusilə ərizəçilərin irəli sürdüyü ümumi arqumentləri qeyd edərək bildirdi və həmçinin üçüncü tərəflərin müdaxilələri ilə bağlı vurğuladı ki, şikayət edilən müşahidə xüsusilə müdaxilə edicidir və bu domendə təminatlara ehtiyac vardır. Bu baxımdan, o, Dövlətə verilmiş səlahiyyətlərin qaranlıq olduğu, özbaşnalıq riski yaratdığı, xüsusən də mövcud texnologiyanın daim təkmilləşdiyi yerlərdə Konvensiyanın 8-ci maddəsinin prinsiplərinə riayət olunması ilə bağlı araşdırmanın aparılmasının vacibliyini qeyd etdi. Bununla belə, bu vaciblik daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin natamamlığı kontekstində daxili məhkəmələrə potensialı olan bu cür məsələlər üzrə qərar çıxarmaq imkanının təmin edilməsi zərurətini də gücləndirdi.

Big Brother Watch və Digərləri Birləşmiş Krallığa qarşı 25 may 2021-ci il (Böyük Palata)

Bu ərizələr Edvard Snoudenin (ABŞ Milli Təhlükəsizlik Agentliyinin keçmiş podratçısı) ABŞ və Böyük Britaniya arasında müşahidə və kəşfiyyat məlumatlarının mübadiləsi proqramları haqqında açıqlamalarından sonra verildi. Bu məhkəmə işi üç müxtəlif nəzarət rejimi ilə bağlı jurnalistlərin və insan hüquqları üzrə təşkilatların şikayətləri ilə bağlı idi: (1) kommunikasiyaların kütləvi şəkildə dinlənməsi; (2) xarici hökumətlərdən və kəşfiyyat orqanlarından ələ keçirmə, dinləmə materiallarının alınması; (3) rabitə xidməti təminatçılarından rabitə məlumatlarının əldə edilməsi 11.

Böyük Palata qərara aldı: yekdilliklə, toplu ələ keçirmə rejimi ilə bağlı Konvensiyanın 8-ci maddəsi pozulmuş; yekdilliklə, rabitə xidməti təminatçılarından rabitə məlumatlarının alınması rejimi ilə bağlı 8-ci maddə pozulmuş; beşə qarşı on iki səsə, Birləşmiş Krallığın xarici hökumətlərdən və kəşfiyyat agentliklərindən ələ keçirdiyi materialları tələb etmə rejiminə münasibətdə 8-ci Maddə pozulmamış; yekdilliklə, Konvensiyanın 10-cu Maddəsi (ifadə azadlığı) həm kütləvi dinləmə rejiminə, həm də rabitə xidməti təminatçılarından rabitə məlumatlarının əldə edilməsi rejiminə dair kontekstdə pozulmuş; və beşə qarşı on iki

səslə, ələ keçirilmiş materialların xarici hökumətlərdən və kəşfiyyat orqanlarından tələb edilməsi rejimi ilə bağlı 10-cu Maddə pozulmamışdır. Məhkəmə xüsusilə nəzərə aldı ki, müasir cəmiyyətdə Dövlətlərin üzləşdiyi çoxsaylı təhdidlərə görə kütləvi dinləmə rejiminin tətbiqi özü özlüyündə Konvensiyanı pozmur. Habelə, sözügedən rejim “başdan-başa təminatlara” şamil edilməli idi, yəni ölkədaxili səviyyədə görülən tədbirlərin zəruriliyi və mütənasibliyi prosesinin hər bir mərhələsində qiymətləndirmə aparılmalı idi; toplu ələ keçirmə, dinləmə əməliyyatın obyektinə və əhatə dairəsi müəyyən edilərkən əvvəlcədən müstəqil icazəsi alınmalı idi; və əməliyyat nəzarətə və müstəqil ex post-fakto baxışına məruz qalmalı idi. Böyük Britaniyada tətbiq edilən kütləvi dinləmə rejimini nəzərə alaraq, Məhkəmə aşağıdakı çatışmazlıqları müəyyən etdi: kütləvi dinləməyə icra hakimiyyətindən müstəqil qurum tərəfindən deyil, Dövlət Katibi tərəfindən icazə verilmişdi; ekspertizaya məruz qalacaq rabitə növlərini müəyyən edən axtarış terminlərinin kateqoriyaları orderin verilməsi üçün ərizəyə daxil edilməmişdi; və fərdi şəxslə əlaqəli axtarış şərtləri (yəni e-poçt ünvanı kimi xüsusi identifikatorlar) əvvəlcədən daxili icazəyə məruz qalmamışdı. Məhkəmə həmçinin müəyyən etdi ki, kütləvi dinləmə rejimi məxfi jurnalist materialı üçün kifayət qədər qorunma təmin etmirdi. Rabitə xidməti provayderlərindən rabitə məlumatlarının alınması rejiminin də qanunvericiliyə uyğun olmadığı müəyyən edildi. Bununla belə, Məhkəmə qərara aldı ki, Böyük Britaniya xarici hökumətlərdən və/və ya kəşfiyyat agentliklərindən kəşfiyyat məlumatı tələb edə biləcəyi rejim sui-istifadədən qorunmaq və Böyük Britaniya hakimiyyəti orqanlarının bu cür sorğulardan daxili qanunvericiliyə və Konvensiyaya əsasən öz vəzifələrini yerinə yetirməkdən yayınma vasitəsi kimi istifadə etməməsini təmin etmək üçün kifayət qədər təminatlara malikdir.

Centrum För Rättvisa İsveçə qarşı 25 may 2021-ci il (Böyük Palata)

Bu məhkəmə işi İsveçdə və xaricdə fiziki şəxslər, təşkilatlar və şirkətlərlə gündəlik olaraq, çox vaxt həssas məsələlərlə bağlı e-poçt, telefon və faks vasitəsilə əlaqə saxladığı üçün ərizəçi fondunun rabitəsi siqnal kəşfiyyatı vasitəsilə ələ keçirilmiş və ya ələ keçiriləcəyi ilə bağlı iddia edilən risklə əlaqədar idi.

Böyük Palata ikiye qarşı on beş səsə qərara aldı ki, Konvensiyanın 8-ci maddəsi pozulub. O, xüsusilə müəyyən etdi ki, İsveçin kütləvi ələ keçirmə rejiminin əsas xüsusiyyətləri qanunun keyfiyyətinə dair Konvensiyanın tələblərinə cavab versə də, rejim buna baxmayaraq, üç çatışmazlıqdan əziyyət çəkirdi: şəxsi məlumatları ehtiva etməyən, ələ keçirilmiş materialın məhv edilməsi ilə bağlı aydın qaydanın olmaması; Siqnalların Kəşfiyyatı Aktında və ya digər müvafiq qanunvericilik aktlarında kəşfiyyat materiallarının xarici tərəfdəşlərə ötürülməsinə dair qərar qəbul edilərkən şəxslərin məxfilik maraqlarının nəzərə alınması tələbinin olmaması; və effektiv ex post-fakto baxışının olmaması. Bu çatışmazlıqlar nəticəsində sistem “başdan-başa” təminat tələblərinə cavab verməmiş, bununla bağlı cavabdeh Dövlətə qalan qiymətləndirmə marjasını aşmış və ümumilikdə özbaşnalıq və sui-istifadə riskindən sığortalınamamışdı.

Bax həmçinin, bu yaxınlarda:

Ringler Avstriyaya qarşı

12 may 2020-ci il (Komitə - qəbul edilmə haqqında qərar)

Tretter və Digərləri Avstriyaya qarşı
29 sentyabr 2020-ci il (Komitə - qəbuledilmə haqqında qərar)

Association confraternelle de la presse judiciaire v. France və digər 11 ərizə (nos. 49526/15, 49615/15, 49616/15, 49617/15, 49618/15, 49619/15, 49620/15, 49621/15, 55058/15, 55061/15, 59602/15 və 59621/15)

Ərizələr 26 aprel 2017-ci ildə Fransa hökumətinə göndərilib
Vəkillər və jurnalistlər, habelə bu peşələrlə əlaqəli hüquqi şəxslər tərəfindən verilmiş bu ərizələr 24 iyul 2015-ci il tarixli Fransa Kəşfiyyat Qanununa aiddir.
Məhkəmə Fransa hökumətinə müraciətlər barədə məlumat verdi və Konvensiyanın 8, 10 (ifadə azadlığı) və 13 (effektiv hüquqi müdafiə vasitəsi hüququ) Maddələrinə uyğun olaraq tərəflərə suallar verdi.

Gözlənilən oxşar ərizələr:: Follorou Fransaya qarşı (No. 30635/17) və Johannes Fransaya qarşı (No. 30636/17), 4 iyul 2017-ci il tarixində Fransa Hökumətinə göndərildi.
Pietrzak Polşaya qarşı (No. 72038/17) və Bychawska-Siniarska və Digərləri Polçaya qarşı (No. 25237/18)

Ərizələr 27 noyabr 2019-cu ildə Polşa hökumətinə göndərildi
Bu ərizələr telefon, poçt və elektron rabitələrə məxfi nəzarət sistemində və bu rabitə ilə bağlı məlumatların ("metadatalar") toplanmasına icazə verən Polşa qanunvericiliyinə aiddir.
2019-cu ilin noyabrında Məhkəmə Polşa Hökumətinə ərizələr barədə bildiriş göndərdi və Konvensiyanın 8-ci (şəxsi həyata hörmət və yazışma hüququ) və 13-cü (effektiv hüquqi müdafiə vasitəsi hüququ) Maddələri əsasında tərəflərə suallar verdi.
On bir nəfər olan üçüncü-tərəf müdaxiləçilərinə yazılı prosedurdə iştirak etmək üçün icazə verildi; bunlardan dördü 27 sentyabr 2022-ci ildə İnsan Hüquqları Binasında keçirilən Palatanın dinləmələrində iştirak etmək üçün dəvət olundu.

A.L. Fransaya qarşı (No. 44715/20) və E.J. Fransaya qarşı (No. 47930/21)

Ərizələr 8 dekabr 2021-ci ildə Fransa hökumətinə göndərildi.
Bu ərizələr, xüsusən də Fransanın səlahiyyətli orqanları tərəfindən "EncroChat" şifrəli kommunikasiya şəbəkəsinə sızma və bu şəbəkəyə qoşulmuş cihazlarla saxlanılan və mübadilə edilən məlumatların tutulması, surətinin çıxarılması və təhlilinə aiddir.
Məhkəmə Fransa hökumətinə ərizələr barədə məlumat verdi və Konvensiyanın 6-cı Maddəsinin 1-ci bəndi (ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ), 8-ci (şəxsi həyata hörmət və yazışma hüququ), 13-cü (effektiv hüquqi müdafiə vasitəsi hüququ), 34-cü (fərdi müraciət hüququ) və 35-ci (məqbulluq meyarları) Maddələri əsasında tərəflərə suallar verdi.

Video nəzarət

Peck Birləşmiş Krallığa qarşı

28 yanvar 2003-cü il

Bax aşağı, "Şəxsi məlumatların açıqlanması" altında.

Köpke Almaniyaya qarşı

5 oktyabr 2010-cu il (qəbuledilmə haqqında qərar)

Supermarketin kassiri olan ərizəçi şəxsi detektiv agentliyinin köməyi ilə işəgötürən tərəfindən həyata keçirilən gizli videomüşahidə əməliyyatından sonra oğurluq etdiyinə görə xəbərdarlıq edilmədən işdən çıxarılıb. O, əmək məhkəmələri qarşısında işdən çıxarılmasına uğursuz da olsa etiraz edib. Onun konstitusiya şikayəti də rədd edilib.

Məhkəmə ərizəçinin şikayətini Konvensiyanın 8-ci maddəsi üzrə qəbul edilməz (açıq-aşkar əsassız) hesab edərək rədd edib. O, belə qənaətə gəlib ki, yerli hakimiyyət orqanları işçinin şəxsi həyatına hörmət hüququ ilə işəgötürənin mülkiyyət hüquqlarının qorunmasındakı işəgötürən marağını və ədalət mühakiməsinin düzgün həyata keçirilməsində ictimai marağı arasındakı ədalətli tarazlığı qoruyub saxlamışdır. Bununla belə, Məhkəmə qeyd etdi ki, yeni və getdikcə daha da təkmilləşən texnologiyalar vasitəsilə şəxsi həyata müdaxilələrin nə dərəcədə mümkün olduğunu nəzərə alaraq gələcəkdə aidiyyəti olan maraqlara fərqli səpkidən yanaşıla bilər.

Antović və Mirković Monteneqroya qarşı 28 noyabr 2017-ci il

Bu məhkəmə işi Monteneqro Universitetinin Riyaziyyat Məktəbində iki professorun dərslər dedikləri ərazilərdə videomüşahidə quraşdırıldıqdan sonra məxfilik şikayətinə müdaxiləsi ilə bağlı idi. Onlar toplanmış məlumatlara effektiv nəzarət etmədiklərini və müşahidənin qanunsuz olduğunu bildirdilər. Bununla belə, yerli məhkəmələr ərizəçilərin dərslər dediyi auditoriyaların ictimai yerlər olması səbəbindən şəxsi həyat məsələsinin müzakirə obyektinə belə ola bilməyəcəyini müəyyən edərək, kompensasiya iddiasını rədd etdi.

Məhkəmə qərara aldı ki, Konvensiyanın 8-ci Maddəsi pozulub və müəyyən etdi ki, kamera nəzarəti qanuna uyğun deyildi. O, ilk olaraq Hökumətin sözügedən məhkəmə işinin qəbul edilməz olması ilə bağlı arqumentini rədd etdi, çünki nəzarət altında olan ərazi ictimai, iş sahəsi olduğu üçün heç bir məxfilik məsələsi təhlükə altında ola bilməzdi. Bununla bağlı Məhkəmə xüsusilə qeyd etdi ki, o, əvvəlcə şəxsi həyatın peşə fəaliyyətini əhatə edə biləcəyini müəyyən etdi və bu halın ərizəçilərə də şamil olunduğunu hesab etdi. Buna görə də 8-ci Maddə tətbiq olundu. İşin mahiyyəti üzrə Məhkəmə daha sonra müəyyən etdi ki, kamera nəzarəti ərizəçilərin şəxsi toxunulmazlıq hüququna müdaxilə yaratdı və sübutlar həmin müşahidənin daxili qanunvericiliyin müddəalarını pozduğunu da göstərirdi. Həqiqətən də, yerli məhkəmələr heç vaxt müşahidə üçün hər hansı bir hüquqi əsaslandırmanı nəzərdən keçirmirdi, çünki onlar əvvəldən şəxsi həyatın toxunulmazlığına müdaxilənin olmadığına dair qərar vermişdilər.

López Ribalda və digərləri İspaniyaya qarşı 17 oktyabr 2019-cu il (Böyük Palata)

Bu məhkəmə işi işçilərin işdən çıxarılmasına səbəb olan gizli video-müşahidə ilə bağlı idi. Ərizəçilər məxfi videomüşahidədən və İspaniya məhkəmələrinin işdən çıxarılmalarının ədalətli olduğunu müəyyən etmək üçün əldə edilən məlumatlardan istifadə etməsindən şikayətlənirdilər. Barışıq razılaşmaları imzalayan ərizəçilər həmçinin şikayət etdilər ki,

videomateriala görə razılaşmalar təzyiq altında bağlanıb və bunlar onların işdən azad edilməsinin ədalətli olduğuna dair sübut kimi qəbul edilməməlidir.

Böyük Palata qərara aldı ki, beş ərizəçiyə münasibətdə Konvensiyanın 8-ci maddəsi pozulmayıb. O, xüsusilə müəyyən etdi ki, İspaniya məhkəmələri ərizəçilərin – oğurluqda şübhəli bilinən supermarket işçilərinin – və işəgötürənin hüquqlarını diqqətlə balanslaşdırıb və videomüşahidə üçün əsaslandırmanın hərtərəfli araşdırılmasını həyata keçiribdir. Ərizəçilər tərəfindən irəli sürülən əsas arqument ondan ibarət idi ki, belə bir qanuni tələbə baxmayaraq, onlara müşahidənin aparılması haqqında əvvəlcədən məlumat verilməyib, lakin Məhkəmə müəyyən etdi ki, ciddi qanun pozuntusuna əsaslı şübhə olduğundan və tədbirin həcmi və nəticələri nəzərə alınmaqla dəymiş itkilərə görə aydın əsaslandırma var idi. Hazırkı məhkəmə işində yerli məhkəmələr nəzarəti mütənasib və qanuni hesab etməklə öz mülahizə səlahiyyətlərini (“qiymətləndirmə marjası”) aşmamışlar. Məhkəmə həmçinin qərara aldı ki, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi (ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ) pozulmamışdır və xüsusilə müəyyən etdi ki, videomaterialdan sübut kimi istifadə etmək məhkəmə araşdırmasının ədalətli aparılmasına xələl gətirməmişdir.

Ədəbiyyat tövsiyyəsi

[i] https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Opinion/Surveillance/AMN_ESTY_INTERNATIONAL.pdf

[ii] *PULLING THE PLUG: How Azerbaijan’s government combines technology and fear to control the internet*

Hesabatda ABŞ, Kanada, İsveç, İtaliya və İsrail texnologiya şirkətlərinin Azərbaycan hökumətinə internetin çıxışı, keyfiyyəti və müxtəlifliyinə nəzarəti görünməmiş dərəcədə gücləndirməkdə necə kömək etdiyini – vətəndaşların ifadə azadlığı, fərdi məlumat, və digər əsas hüquqlarını pozduğu qeyd olunur.

<https://www.iphronline.org/wp-content/uploads/2021/09/Pulling-the-Plug-report-updated-compressed-1.pdf>

[iii] *ŞƏBƏKƏDƏ AZADLIQ 2021. Azərbaycan. Azərbaycanda internet azadlığı bu müddət dövründə pisləşib.* <https://freedomhouse.org/country/azerbaijan/freedom-net/2021>

ŞƏBƏKƏDƏ AZADLIQ 2020. Azərbaycan. Azərbaycanda internet azadlığının pis vəziyyəti bu müddət içərisində bir qədər də pisləşdi. <https://freedomhouse.org/country/azerbaijan/freedom-net/2020>

ŞƏBƏKƏDƏ AZADLIQ 2019. Azərbaycan. Azərbaycanda internet azadlığının onsuz da pis vəziyyəti bu müddət ərzində pisləşməkdə davam edib. <https://freedomhouse.org/country/azerbaijan/freedom-net/2019>

ŞƏBƏKƏDƏ AZADLIQ 2018. Azərbaycan. Məhkəmənin müstəqil xəbər saytlarının bloklanmasını təsdiq etməsindən və həm xəbər agentliklərini, həm də müxalifət fəalları hədəf alan texniki hücumlardan sonra Azərbaycanda internet azadlığı pisləşib. <https://freedomhouse.org/country/azerbaijan/freedom-net/2018>

ŞƏBƏKƏDƏ AZADLIQ 2017. Azərbaycan. Keçən il hökumətin geniş şəraitdə məzmunu bloklamaq səlahiyyətini verən yeni qanunlar tətbiq etməsindən sonra Azərbaycanda internet azadlığı azalıb, eyni zamanda hökumətə bağlı olan tərəflər zərərli proqramlar vasitəsi ilə hücumları ilə fəalları hədəfə alıblar. <https://freedomhouse.org/country/azerbaijan/freedom-net/2017>

ŞƏBƏKƏDƏ AZADLIQ 2017. Azərbaycan. Azərbaycanda internet azadlığı 2015-2016-cı illərdə Nardaran kəndində polis qarşিদurmasından sonra hökumətin qəsdən internetə çıxışını məhdudlaşdırdıqdan sonra bir qədər də pisləşib. <https://freedomhouse.org/country/azerbaijan/freedom-net/2016>

[iv] [Universal İnsan Hüquqları Bəyannaməsi](#): Maddə 12

[Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt](#): Maddə 17

[Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiya](#): Maddə 16

Bütün əməkçi miqrantların və onların ailə üzvlərinin müdafiəsi haqqında Beynəlxalq Konvensiya: Maddə 14

[iv] Regional səviyyədə gizlilik hüququ aşağıdakılarla qorunur:

[İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi üzrə Avropa Konvensiyası](#): Maddə 8
[Fərdi məlumatların avtomatik emalı ilə bağlı fiziki şəxslərin müdafiəsi haqqında Konvensiyası](#) (ETS No. 108): maddə 1

[v] Hacks and compromised accounts continue to target journalists and activists in Azerbaijan, September 13, 2021
<https://www.az-netwatch.org/news/hacks-and-compromised-accounts-continue-to-target-journalists-and-activists-in-azerbaijan/>

[vi] Amnesty International: Azərbaycanda hökumət tənqidçilərinə kiberhücumlar təşkil edilir, Mart 10, 2017, <https://www.amerikaninsesi.org/a/kiberhucum/3758387.html>

[vii] Adversarial Threat Report, April, 2022, <https://about.fb.com/wp-content/uploads/2022/04/Meta-Quarterly-Adversarial-Threat-Report-Q1-2022.pdf>

[viii] Azerbaijani government ran cyber espionage and influence ops on Facebook, company says, 11 April 2022 <https://oc-media.org/azerbaijani-government-ran-cyber-espionage-and-influence-ops-on-facebook-company-says/>

[ix] (bax: OCCRP, Israeli-Made Spyware Used to Monitor Journalists and Activists Worldwide, <https://www.occrp.org/en/the-pegasus-project/israeli-made-spyware-used-to-monitor-journalists-and-activists-worldwide>)

[x] (bax: OCCRP, Life in Azerbaijan's Digital Autocracy: 'They Want to be in Control of Everything', <https://www.occrp.org/en/the-pegasus-project/life-in-azerbaijans-digital-autocracy-they-want-to-be-in-control-of-everything>)

[xi] (bax: Azərbaycanda hökumətin gizli izlədiyi jurnalistlər və fəalların siyahısı – Yeni araşdırma, <https://www.azadliq.org/a/occrp-jurnalist-arasdirma-pegasus-telefon-xedice-ismayil/31365048.html>).

[xii] (bax: Siyahıda kimlər var – Pegasus Layihəsi | OCCRP, <https://cdn.occrp.org/projects/project->

[p/?_gl=1%2Avv4hwz%2A_ga%2AODYxNzg2ODg4LjE2MjY0NDA5MzM.%2A_ga_NHC_ZV5EYYY%2AMTYyNjYyNDYzNy4ILjEuMTYyNjYyNTg2NS42MA..#/countries/AZ\)](p/?_gl=1%2Avv4hwz%2A_ga%2AODYxNzg2ODg4LjE2MjY0NDA5MzM.%2A_ga_NHC_ZV5EYYY%2AMTYyNjYyNDYzNy4ILjEuMTYyNjYyNTg2NS42MA..#/countries/AZ)

[xiii] Litigating Pegasus in Azerbaijan: Addressing harms of the government-sponsored surveillance on civic groups in the absence of legal guarantees, August 24, 2022, <https://www.az-netwatch.org/news/litigating-pegasus-in-azerbaijan-addressing-harms-of-the-government-sponsored-surveillance-on-civic-groups-in-the-absence-of-legal-guarantees/>

[xiv] Azərbaycan Konstitusiyasının 32-ci maddəsi (II) müəyyən edir ki, hər kəsin şəxsi və ailə həyatının sirrini saxlamaq hüququ vardır. Konstitusiyanın həmin maddəsi qanunla nəzərdə tutulan hallardan başqa şəxsi və ailə həyatına müdaxiləni qadağan edir və hər hansı qanunsuz müdaxilədən müdafiə hüququnu tanıyır. Konstitusiya həmçinin yazışma, telefon danışıqları, poçt, teleqraf və digər rabitə vasitələri ilə ötürülən məlumatın sirrini saxlamaq hüququna dövlət təminat verir (32.III). Fərdi məlumatların dairəsi, habelə onların emalı, toplanması, ötürülməsi, istifadəsi və mühafizəsi şərtləri qanunla müəyyən edilir (Konstitusiya (32.VIII)). <https://www.e-qanun.az/framework/897>

[xv] Qanun əsas məqsədlərinə fərdi məlumatlar sahəsində ümumi prinsipləri, bu sahədə dövlət tənzimləməsinin qayda və tələblərini, həmçinin bu prosesdə iştirak edən şəxslərin hüquqlarını, vəzifələrini və məsuliyyətinin əsaslarını müəyyən etmək və əsas insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını, o cümlədən şəxsi və ailə həyatının sirrini saxlamaq hüququnu müdafiə etmək daxildir. <https://e-qanun.az/framework/19675>

[xvi] (Maddə 13-2) şəxsi həyatın toxunulmazlığını pozan məlumatların internet informasiya ehtiyatının və onun domen adının sahibi və ya informasiya-telekommunikasiya şəbəkəsinin istifadəçisi tərəfindən (informasiya-telekommunikasiya şəbəkəsində) yayılmasını qadağan edir. <https://e-qanun.az/framework/3525>

[xvii] telekommunikasiya şəbəkələri vasitəsilə ötürülən məlumatların məxfiliyinin qanunlarla qorunduğunu və bu məlumatların məxfiliyinin məhdudlaşdırılmasına yalnız qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda yol verildiyinə təminat verir. (maddə 38.3). <https://e-qanun.az/framework/10663>

[xviii] Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, maddə 23. Şərəfin, ləyaqətin və işgüzar nüfuzun müdafiəsi

23.1. Fiziki şəxs onun şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyən, şəxsi və ailə həyatının sirrini və ya şəxsi və ailə toxunulmazlığını pozan məlumatların məhkəmə qaydasında təkzib olunmasını tələb edə bilər, bu şərtlə ki, həmin məlumatları yaymış şəxs onların həqiqətə uyğun olduğunu sübuta yetirməsin. Faktik məlumatlar natamam dərc edildikdə də, əgər bununla şəxsin şərəfinə, ləyaqətinə və ya işgüzar nüfuzuna toxunulursa, eyni qayda tətbiq edilir. Marağı olan şəxslərin tələbi ilə fiziki şəxsin şərəf və ləyaqətinin müdafiəsinə onun ölümündən sonra da yol verilir.

23.2. Əgər fiziki şəxsin şərəfini, ləyaqətini, işgüzar nüfuzunu ləkələyən və ya şəxsi və ailə həyatının sirrini qəsd edən məlumatlar kütləvi informasiya vasitələrində yayılmışdırsa, həmin kütləvi informasiya vasitələrində də təkzib edilməlidir. Əgər göstərilən məlumatlar rəsmi sənədə daxil edilmişdirsə, həmin sənəd dəyişdirilməli və bu barədə marağı olan şəxslərə məlumat verilməlidir. Digər hallarda təkzib qaydasını məhkəmə müəyyənləşdirir.

23.3. Kütləvi informasiya vasitələrində hüquqlarına və ya qanunla qorunan mənafeələrinə toxunan məlumatlar dərc edilmiş fiziki şəxsin həmin kütləvi informasiya vasitələrində öz cavabının dərc edilməsi hüququ vardır.

23.4. Şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyən məlumatlar yayılmış fiziki şəxsin həmin məlumatların təkzibi ilə yanaşı, onların yayılması nəticəsində vurulmuş zərərin əvəzinin ödənilməsinə tələb etmək hüququ vardır.

[xix] **İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 375-ci maddəsi** “Fərdi məlumatlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə dövlət qeydiyyatı tələb olunan, lakin dövlət qeydiyyatından keçməyən informasiya sistemində fərdi məlumatların toplanılmasına və ya işlənilməsinə;

375.0.2. fərdi məlumatların mülkiyyətçisi və ya operatoru tərəfindən fərdi məlumatların mühafizəsinin təmin olunmamasına, “Fərdi məlumatlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə tələb olunduğu hallarda və müddətlərdə fərdi məlumatların məhv edilməməsinə, yaxud fərdi məlumatların toplanılmasının, işlənilməsinin və ya verilməsinin dayandırılmamasına görə- üç yüz manatdan beş yüz manatadək məbləğdə cərimə edilir.

Maddə 388-1. İnternet informasiya ehtiyatında və ya informasiya-telekommunikasiya şəbəkəsində yayılması qadağan edilən informasiyanın yerləşdirilməsi, habelə belə informasiyanın yerləşdirilməsinin qarşısının alınmaması

[xx] Cinayət Məcəlləsi, maddə 156. Şəxsi həyatın toxunulmazlığını pozma

156.1. Şəxsi və ailə həyatının sirri olan məlumatların, belə məlumatları əks etdirən sənədlərin, video və foto çəkilişi materiallarının, səs yazılarının yayılması, habelə satılması və ya başqasına verilməsi qanunsuz toplanılması— min manatdan iki min manatadək miqdarda cərimə və ya iki yüz qırx saatdan dörd yüz səksən saatadək ictimai işlər və ya bir ilədək müddətə islah işləri ilə cəzalandırılır.

156.2. Eyni əməllər:

156.2.1. vəzifəli şəxs tərəfindən öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə törədildikdə;

156.2.2. məsafədən idarə edilən pilotsuz uçan aparatlardan istifadə etməklə törədildikdə – üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə və ya edilməməklə iki ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması və ya iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Maddə 155. Yazışma, telefon danışıqları, poçt, teleqraf və digər məlumatların sirrini pozma
Yazışma, telefon danışıqları, poçt, teleqraf və digər məlumatların sirrini pozma—min manatdan iki min manatadək miqdarda cərimə və ya bir ilədək müddətə islah işləri ilə cəzalandırılır.

[xxi] Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsi

Maddə 16. Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun təmin edilməsi

16.1. Cinayət təqibi gedişində heç kəsin şəxsi (özünün və ailəsinin) həyatın sirrinin, yazışma, telefon danışıqları, poçt-teleqraf və digər rabitə vasitələri ilə ötürülən məlumatların və başqa məlumatların sirrinin saxlanması hüququ bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallardan başqa məhdudlaşdırıla bilməz.

16.2. Poçt, teleqraf və digər göndərişlərin üzərinə həbs qoyma, onu yoxlama və götürmə, telefon və digər qurğularla aparılan danışıqların və başqa rabitə və texniki kanallar vasitəsi ilə ötürülən məlumatların və başqa məlumatların tutulması bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş hallarda, bir qayda olaraq, məhkəmənin qərarı ilə həyata keçirilə bilər.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti” haqqında qanun. Maddə 10. Əməliyyat-axtarış tədbirləri

Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyektləri bu Qanunla müəyyən edilmiş qaydada aşağıdakı əməliyyat-axtarış tədbirləri tətbiq edə bilərlər:

3) telefon danışıqlarına qulaqasma;

- 4) poçt, teleqraf və digər göndərişlərin yoxlanılması;
- 5) texniki rabitə kanallarından və digər texniki vasitələrdən informasiyanın çıxarılması;
- 6) məhkumların məktublarının yoxlanılması;
- 7) nəqliyyat vasitələrinə baxış keçirilməsi;
- 8) binalara, o cümlədən yaşayış yerlərinə, hasarlanmış tikinti obyektlərinə, qurğulara və torpaq sahələrinə daxil olma və baxış keçirmə;
- 9) binaların, o cümlədən yaşayış yerlərinin, hasarlanmış tikinti obyektlərinin, qurğuların, torpaq sahələrin, nəqliyyat vasitələrinin və digər obyektlərin müşahidəsi;
- 10) insanların güdülməsi;

[xxii] *Bax: Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında qanun. Maddə 10. Əməliyyat-axtarış tədbirləri. III. Bu maddənin I hissəsinin 3-5, 8, 9 (texniki vasitələrdən istifadə etməklə və ya səsyzan, video, foto, kino və digər çəkiliş cihazlarının quraşdırılması yolu ilə yaşayış yerinə münasibətdə) və 10-cu bəndlərində nəzərdə tutulmuş əməliyyat-axtarış tədbirləri bu maddənin IV hissəsində göstərilən hallar istisna olmaqla, məhkəmənin (hakimin) qərarı əsasında həyata keçirilir.*

[xxiii] *Bununla belə bu qaydaya əsasən müvafiq istintaq hərəkətinin aparılması qurtardıqdan sonra müstəntiq: 1) aparılmış istintaq hərəkəti barədə 24 saat müddətində məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora məlumat verməli; 2) 48 saat müddətində aparılmış istintaq hərəkətinin qanuniliyinin yoxlanılması üçün həmin istintaq hərəkətinə aid olan materialları məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora təqdim etməlidir.*

[xxiv] <https://e-qanun.az/framework/36470>

[xxv] https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805dfbd5

[xxvi] *Universal İnsan Hüquqları Bəyannaməsi: Maddə 12*

Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt: Maddə 17

Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiya: Maddə 16

Bütün əməkçi miqrantların və onların ailə üzvlərinin müdafiəsi haqqında Beynəlxalq Konvensiya: Maddə 14

[xxvii] *Regional səviyyədə gizlilik hüququ aşağıdakılarla qorunur:*

İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi üzrə Avropa Konvensiyası: Maddə 8
Fərdi məlumatların avtomatik emalı ilə bağlı fiziki şəxslərin müdafiəsi haqqında Konvensiyanı (ETS No. 108): maddə 1

[xxviii] *Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Maddə 148. Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminə daxil olan aktlar Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsidir.*

Maddə 151. Beynəlxalq aktların hüquqi qüvvəsi

Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminə daxil olan normativ hüquqi aktlar ilə (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və referendumla qəbul edilən aktlar istisna olmaqla) Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələr arasında ziddiyyət yaranarsa, həmin beynəlxalq müqavilələr tətbiq edilir.

[xxix] *Fərdi məlumatların avtomatik emalı ilə bağlı fiziki şəxslərin müdafiəsi haqqında Konvensiya (ETS No. 108)*

; <https://mincom.gov.az/upload/files/38c3de8877a7e94f1577e71b770bbe32.pdf>

[xxx] *Leander İsveçə qarşı, 48-ci bənd; Rotaru Rumıniyaya qarşı [BP], 46-cı bənd.*

[[xxxix](#)] *Z Finlandiyaya qarşı, 95-ci bənd; Avropa Məhkəməsi S. və Marper Birləşmiş Krallığa qarşı məhkəmə işində ([BP], 103-cü bənd) gəlidi qənaətlərə uyğun olaraq, Məhkəmə müəyyən edib ki, mühafizə edilən məlumatların polis tərəfindən istifadə edildiyi hallar bir yana qalsın, hətta onların avtomatik emal prosesinə məruz qaldığı hallarda da bu cür təminatlarla xüsusilə böyük ehtiyac olur. Daxili qanunvericilik bu cür məlumatların yalnız aktualıq kəsb etdikdə saxlanması və onlardan sui-istifadə edilməsinə və hüquqa zidd şəkildə istifadə edilməsinə qarşı səmərəli müdafiənin olmasını xüsusi olaraq təmin etməlidir. Qardel Fransaya qarşı, 62-ci bənd*

[[xxxix](#)] *Klass və başqaları Almaniyaya qarşı, 36-cı bənd*

[[xxxix](#)] *Roman Zaxarov Rusiyaya qarşı iş, 227-ci paraqraf; Kennedy Birləşmiş Krallığa qarşı, 130-cu paraqraf*

[[xxxix](#)] *Roman Zaxarov Rusiyaya qarşı iş, 229-cu paraqraf, Ueber və Saravia Almaniyaya qarşı iş, 93-cü paraqraf.*

[[xxxix](#)] *Roman Zaxarov Rusiyaya qarşı [BP], 171-172-ci bəndlər*

[[xxxix](#)] *Veber və Saraviya Almaniyaya qarşı (qərar), 78-ci bənd*

[[xxxix](#)] *“Azərbaycan: Əlçatanlıq: İstifadə: İnternet istifadəçiləri,” 2020 İnküziv İnternet İndeksi, The Economist Intelligence Group, Yanvar 2020, <https://theinclusiveinternet.eiu.com/explore/countries/performance/availability/usage/internet-users?highlighted=AZ>*

[[xxxix](#)] *IPHR-AIW report: PULLING THE PLUG: How Azerbaijan’s government combines technology and fear to control the internet, https://www.iphronline.org/wp-content/uploads/2021/09/Pulling-the-Plug_report_updated_compressed-1.pdf*

[[xxxix](#)] *98 Silver və Digərləri Böyük Britaniyaya qarşı, №. 5947/72; 6205/73; 7052/75; 7061/75; 7107/75; 7113/75; 7136/75 §113; Kaya Türkiyəyə qarşı, №. 22729/93, §106.*

[[xl](#)] *Kudla Polşaya qarşı, №. 30210/96, §157.*

[[xli](#)] *Belə ki, CM-nin 302-ci maddəsi (“Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında qanunvericiliyin pozulması”) belə pozuntunu kriminallaşdırır. CM-nin 302.1-ci maddəsinə əsasən, digər halla yanaşı, əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirmək səlahiyyətinə malik olan şəxslər tərəfindən həmin tədbirlərin qanunvericiliklə müəyyən edilmiş əsaslar olmadan keçirilməsi şəxsin hüquq və qanunla qorunan mənfəələrinin əhəmiyyətli pozulmasına səbəb olduqda cinayət məsuliyyətinə səbəb olur. CM-nin 302.2-ci maddəsinə əsasən əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında qanunvericiliyin pozulması gizli qaydada informasiya alınması üçün nəzərdə tutulmuş texniki vasitələrdən istifadə edilməklə törədilməsi ağırlaşdırıcı hal kimi nəzərdə tutulur.*

“The Right to Privacy”, Warren and Brandeis, Harvard Law Review, https://groups.csail.mit.edu/mac/classes/6.805/articles/privacy/Privacy_brand_warr2.html

Guide to the Case-Law of the of the European Court of Human Rights Data protection, <https://rm.coe.int/guide-data-protection-eng-1-2789-7576-0899-v-1/1680a20af0>

Ədəbiyyat:

“Şəxsi həyat hüququ”
Warren və Brandeis
Harvard Hüquq İcmalı.
Cild. IV 15 dekabr 1890-cı il № 5

Fərdin şəxsən və mülkiyyəti baxımından tam müdafiə olunması, ümumi hüquq qədər qədim bir prinsipdir. Lakin zaman-zaman bu cür müdafiənin dəqiq təbiətini və əhatə dairəsini yenidən müəyyənləşdirmək zəruri hesab edilmişdir. Siyasi, sosial və iqtisadi dəyişikliklər yeni hüquqların tanınmasını tələb edir və ümumi hüquq, öz əbədi gəncliyində, cəmiyyətin yeni tələblərini qarşılamaq üçün böyüməkdədir. Belə ki, çox erkən zamanlarda, hüquq yalnız həyat və mülkiyyətə fiziki, zor və silahla (*vi et armis*) edilən qanunsuz müdaxilələrə görə həllər tapırdı. Onda “yaşamaq hüququ” yalnız subyektivi zərərin müxtəlif formalarından qorumağa xidmət edirdi; azadlıq faktiki məhdudiyətlərdən azad olmaq mənasını ifadə edirdi; mülkiyyət hüququ fərdin torpaqlarını və mal-qarasını qoruma altına alırdı. Daha sonra, insanın mənəvi təbiətinin, hisslərinin və zəkasının fərqiə varıldı. Tədricən bu hüquqların əhatə dairəsi genişləndi; indi yaşamaq hüququ həyatdan zövq almaq hüququna – tək qala bilmək hüququna (*right to be let alone*) çevrilib; azadlıq hüququ geniş mülki imtiyazların həyata keçirilməsini təmin edir və “mülkiyyət” termini genişlənərək maddi, eləcə də qeyri-maddi olmaqla, mülkiyyətin bütün formalarını əhatə edir.

Beləliklə, hisslərin hüquqi dəyərinin tanınması ilə, faktiki fiziki zərər vurmağa qarşı müdafiə, başqasını bu cür zərər verməklə qorxutmaq da daxil olmaqla, bu cür zərər vurmaq üçün edilən cəhdləri qadağan etmək üzrə genişləndirildi. Zərər vurma əməlinədən hücum aktı yarandı. Çox sonralar, fərdin xoşagəlməz səs-küy və qoxulardan, toz və tüstüdən, həddindən artıq vibrasiyadan lazımi müdafiəsi (*law of nuisance*) ortaya çıxdı. Beləliklə, insan hisslərinə verilən dəyər, çox keçmədən, şəxsi toxunulmazlığın dairəsini fərdin bədənindən irəliyə apardı. Onun reputasiyası, həmcinsləri arasında mövqeyi nəzərə alındı, böhtan hüququ (*law of slander and libel*) ortaya çıxdı. Kişinin ailə münasibətləri onun həyatının hüquqi konsepsiyasının bir hissəsinə çevrildi və qadının sevgisinin yadlaşması həll edilə bilən qəbul edildi. Zaman-zaman ailənin şərəfinə tamah məqsədi ilə edilən müdaxiləni tanımaqdan imtina etmək kimi məsələlərdə, hüquq dayansa belə, cəmiyyətin tələbatlarını qarşılayırdı. *Per quod servitium amisit*’ə müraciət edildi və valideynlərin hisslərinə vurulan zərərin əvəzinin ödənilməsinə icazə verilməklə, adekvat həll tapıldı. Yaşamaq hüququnun genişləndiyi kimi, “mülkiyyət” hüquqi konsepsiyası da inkişaf etdi. Maddi mülkiyyətdən qeyri-maddi əmlak hüquqları ortaya çıxdı; sonra ədəbiyyat və

incəsənət əsərləri, bazar nüfuzu, kommersiya sirri, əmtəə nişanı kimi zehni fəaliyyətin məhsulu olan geniş mülkiyyət sahəsi açıldı.

Hüququn belə inkişafı qaçınılmaz idi. Sivilizasiyanın inkişafı ilə birlikdə gələn güclü intellektual və emosional həyat və hisslərin yüksəlməsi, insanlara həyatın əziyyətinin, zövqünün və qazancının yalnız bir hissəsinin fiziki şeylərdən qaynaqlandığını aydın şəkildə göstərdi. Düşüncələr, duyğular və hisslər hüquqi tanınma tələb edirdi və ümumi hüquq üçün xarakterik olan gözəl inkişaf qabiliyyəti, hakimlərə qanunverici orqanın müdaxiləsi olmadan lazımi müdafiəni təmin etməyə imkan verdi.

Son ixtiralar və iş üsulları diqqəti şəxsin müdafiəsi və hakim Cooley'in dediyi kimi "tək qala bilmək hüququ"nu (right to be let alone) təmin etmək üçün atılmalı olan növbəti addıma yönəldir. Ani fotoqrafiyanın və qəzet müəssisələrinin yayılması şəxsi və məişət həyatının müqəddəs yerlərini zəbt edib; çoxsaylı mexaniki cihazlar "şkafda pıçıldayaraq danışılanların evin başından elan ediləcəyi" proqnozunu doğrultmaqla təhdid edir. İllərdir, belə bir hissə var ki, hüquq ayrı-ayrı şəxslərin portretlərinin icazəsiz yayılmasına qarşı müəyyən bir müdafiə vasitəsi təmin etməlidir; qəzetlərin məxfiliyə müdaxiləsinin mənfi nəticələri isə uzun müddət kəskin şəkildə hissə edilsə də, yalnız bu yaxınlarda bir yazıçı tərəfindən müzakirə edilmişdir. Bir neçə ay əvvəl Nyu-Yorkda aşağı instansiya məhkəməsində qaldırılan işin iddia edilən faktları, birbaşa portretlərin yayılmasının hüquqi qiymətləndirilməsi ilə bağlı idi və hüquqlarımızın bu və digər aspektlərdə məxfilik hüququnu tanıyıb-tanınamaması və qoruyub-qorumaması məsələsi tezliklə məhkəmələrimiz tərəfindən nəzərdən keçirilməli olacaq.

Hesab edilir ki, bu cür müdafiənin arzuolunanlığından və zəruriliyindən şübhə ola bilməz. Mətbuat, nəzakət və əxlaq qaydalarının aşkar hədudlarını hər istiqamətdə aşır. Dedi-qodu artıq bəkarlığın və əxlaqsızlığın mənbəyi kimi deyil, həm də həyasızlıqla izlənilən bir ticarətə çevrilmişdir. Şəhvətpərəst zövqləri razı salmaq üçün gündəlik qəzet sütunlarında cinsi münasibətlərin təfərrüatları yayılır. Tənbəlləri məşğul etmək üçün sütun-sütun boş dedi-qodular doldurulur, hansı ki, bunlar yalnız məişət dairəsinə müdaxilə etməklə əldə edilə bilər. Sivilizasiyanın inkişafı ilə müşayiət olunan həyatın intensivliyi və mürəkkəbliyi dünyadan bir qədər geri çəkilməyi zəruri etdi və mədəniyyətin saf təsiri altında olan insan, aşkarlığa daha həssas oldu, beləliklə, təklif və məxfilik fərd üçün daha da vacib hala gəldi. Lakin müasir müəssisələr və ixtiralar, fərdin məxfiliyinə müdaxilə etmək yolu ilə, ona sadəcə fiziki cəhətdən vura biləcəyi zərərdən daha çox ruhi əzab və əziyyətə məruz qoydu. Bu cür müdaxilələrin vurduğu zərər, təkcə jurnalistika və ya digər müəssisələrin subyektivi ola biləcək şəxslərlə məhdudlaşmır. Burada, digər kommersiya sahələrində olduğu kimi, təklif tələbi yaradır. Bu şəkildə yığılan hər nalayiq dedi-qodu məhsulu daha çoxunun toxumuna çevrilir və onun dövriyyəsinə mütənasib olaraq sosial standartların və əxlaqın aşağı düşməsi ilə nəticələnir. Hətta zahirən zərərsiz görünən dedi-qodu, geniş və davamlı

şəkildə yayıldıqda, mənfi nəticələr yaratma potensialı daşıyır. Həm alçaldaraq, həm də təhrif edərək, bu kimi dəyərlərin nisbi əhəmiyyətini alt-üst edərək, bir xalqın düşüncə və istəklərinə kölgə salır. Şəxsi dedi-qodular mətbuatda çap olunma ucılığına çatdıqda və cəmiyyəti həqiqətən maraqlandıran mövzular üçün mövcud yeri doldurduqda, təəccüblü deyil ki, cahil və düşüncəsiz insanlar bunun nisbi əhəmiyyəti barədə yanılırlar. Asan başa düşülən, insan təbiətinin heç vaxt tamamilə məhv olmayan zəif tərəfinə xitab edən bu məlumatların, daha başqa şeylərə qadir olan beyinlərdə maraq yerini tutması heç kəsi təəccübləndirə bilməz. Bayağılıq bir anda düşüncənin möhkəmliyini və hissin incəliyini yox edir. Onun məhvedici təsiri altında heç bir həvəs inkişaf edə bilməz, heç bir impuls varlığını davam etdirə bilməz.

Bizim məqsədimiz mövcud hüququn fərdin məxfiliyinin qorunması üçün lazımı qaydada tətbiq oluna bilən prinsipi təmin edib-etmədiyini və əgər təmin edirsə, bu cür müdafiənin xarakterinin və həcmünün nədən ibarət olduğunu nəzərdən keçirməkdir.

Məxfiliyi pozan vasitələrin təbiətinə görə, vurulmuş zərər böhtan hüququ ilə (law of slander and of libel) əhatə olunan zərərlərlə səthi oxşarlıq daşıyır, halbuki bu cür zərər üçün hüquqi vasitə kimi, hərəkətin əsas səbəbi kimi yaralanmış hissələrin bərpa edilməsi də tələb olunur. Lakin indi diffimasiya hüququnun (law of defamation) söykəndiyi prinsip diqqət tələb olunanlardan tamamilə fərqli təsir sinfini (class of effects) əhatə edir. O, indi yalnız nüfuzla xələl gətirməklə, fərdin cəmiyyətlə olan xarici əlaqələrində onu yoldaşlarının gözündən salmaqla ona vurulan zərərlə məşğul olur. Fərd barədə nə qədər geniş məlumat yayımlansa da və o, nə qədər ictimaiyyətə uyğun olmasa da, hərəkətə keçilməsi üçün, başqaları ilə olan əlaqələrində özünə birbaşa zərər vurmağa meyilli olmalı, yazılı və ya çap edilmiş olsa belə, onu yoldaşlarının ikrah, istehza və ya nifrətinə məruz qoymalıdır. Yayımin özü və öz hisləri üzərindəki təsiri hərəkətin mühüm elementini formalaşdırmır. Qısacası, böhtan hüququ tərəfindən (law of slander and libel) tanınan pozuntular və buna bağlı hüquqlar, təbiətə mənəvi olmaqdan daha çox maddidir. Hüququn bu sahəsi, maddi əmlakı (physical property) əhatə edən mühafizəni dünyəvi rifah üçün zəruri və ya faydalı olan müəyyən şərtlərə qədər genişləndirir. Digər tərəfdən, hüququmuz, sırf hislərə vurulan zərər üçün təzminat ödənilməsi ilə bağlı heç bir prinsip tanımır. Bir hərəkətin başqası üzərindəki zehni təsirləri nə qədər ağırlı, tamamilə əxlaqsız və hətta pis niyyətli olsa da, hərəkət özü hər hansısa şəkildə qanunidirsə, çəkilən əzablar "yara olmadan yaralanma"dır (damnum absque injuria). Lakin Roma hüququndan fərqli olaraq, bizim sistemimiz nəinki sırf alçaltma və təhqir nəticəsində yaranan ruhi əzablara, hətta birinin "şərəfinin" qəsdən və əsassız yerə pozulmasına belə çarə tapa bilmir.

Bununla belə, ümumi hüququn məxfiliyə müdaxilə hallarına tətbiq olunan prinsipi tanıdığı və dəstəklədiyi fikrini müdafiə etmək üçün, istər fərdin nüfuzunun ləkələnməsi, istərsə də mülki şəxslərin "şərəfinin pozulması" adlandırdığı hallar nəticəsində zərər vurulması kimi

analogiyaya müraciət etmək zəruri deyil. Çünki, ümumi hüquqda əqli və bədii mülkiyyət kimi adlandırılan hüquqların (common-law right to intellectual and artistic property) pozulması ilə əlaqəli hüquqi doktrinalar, ümumi məxfilik hüququnun nümunələri və tətbiqləridir. Bu düzgün başa düşüldükdə, müzakirə olunan zərərlərə qarşı hüquqi vasitələr təqdim edir.

Ümumi hüquq, hər bir fərdi onun düşüncələrinin, hisslərinin və duyğularının başqalarına nə dərəcədə çatdırılacağını müəyyən etmək hüququ ilə təmin edir. Bizim hökumət sistemimizdə, fərd heç vaxt onları ifadə etməyə məcbur edilə bilməz (şahid kürsüsündə olduğu hallar istisna olmaqla); hətta o, ifadə etməyi seçmiş olsa belə, ümumi olaraq, onlara veriləcək aşkarlığın sərhədlərini təyin etmək səlahiyyətini özündə saxlayır. Bu hüququn mövcudluğu qəbul edilmiş xüsusi bir ifadə üsulundan asılı deyil. İstər sözlə, istər işarə ilə, istər rəsmdə, istər heykəltəraşlıqda, istərsə də musiqidə, əhəmiyyəti yoxdur. Bu hüququn mövcudluğu nə fikrin və ya duyğuların təbiətindən və ya dəyərindən, nə də ifadə vasitələrinin mükəmməlliyindən asılıdır. Eyni cür müdafiə, adi bir məktuba və ya gündəlikdəki qeydə, ən qiymətli şeirə və ya yazıya, yöndəmsiz bir işə və ya şah əsərə görə də verilir. Bu kimi hər bir halda, fərdin özünə məxsus olanın ictimaiyyətə verilib-verilməməsi barədə qərar vermək hüququ vardır. Heç kəsin onun razılığı olmadan əsərlərini hər hansı formada yayımlamaq hüququ yoxdur. Bu hüquq düşüncənin, hisslərin və ya duyğuların ifadə olunduğu materialdan tamamilə müstəqildir. Deyilən sözlərdə, oxunan mahnıda, göstərilən tamaşada olduğu kimi, hər hansı maddi varlıqdan asılı olmayaraq mövcud ola bilər. Və ya hər hansı bir materialda, məsələn, yazılı bir şeirdə ifadə olunarsa, müəllif əsərin özündə heç bir mülkiyyət hüququnu itirmədən kağızdan ayrılmış ola bilər. Hüquq o zaman itir ki, müəllifin özü öz əsərini ictimaiyyətə çatdırsın, başqa sözlə, onu yayımlasın. O, müəllif hüquqlarından və onların incəsənət sahəsinə genişlənməsindən tamamilə müstəqildir. Bu müddəaların məqsədi yayımlanmadan əldə edilən bütün gəlirin yazıçıya, bəstəkarə və ya rəssama çatmasını təmin etməkdir; lakin onun ümumi hüquq cəhətdən müdafiəsi, ona yayımlayana qədər tamamilə nəzarət etməyə və öz mülahizəsinə uyğun olaraq qərar verməyə imkan verir. Əgər əsər yayımlanmırsa, qanunla müəyyən edilmiş hüququn heç bir dəyəri olmur; yayımlandığı anda bu hüquq itirilmiş hesab olunur. Sənət əsərlərinin və ya əlyazmaların nəşrinin qarşısını alan bu hüququn təbiəti və əsası nədən ibarətdir? Yalnız ədəbi-bədii kompozisiyaların təkrar istehsalı ilə məşğul olduğumuz müddətcə, bunun mülkiyyət hüququnun icrası olması fikri bunu qəbul etməkdə heç bir çətinlik yaratmır. Onlar adi əmlakın bir çox xassəsini özlərində daşıyırlar: daşına biləndirlər; müəyyən bir dəyərə malikdirlər; həmçinin nəşr olunma və ya yenidən istehsal olunma bu dəyərin realizə olunması üçün bir vasitə qismində çıxış etməkdədir. Lakin istehsalın dəyəri öz əksini yalnızca nəşrdən əldə edilmiş gəlirdə öz əksini tapmamışdır, bura həmçinin nəşrin qarşısının alınması nəticəsində əmələ gəlmiş rahatlığı da əlavə edə

bilərik, hansı ki, bu səbəblərdən bu hüququn hamılıqla qəbul edilmiş mənasına baxdığımız zaman onu mülkiyyət hüququ kimi qəbul etmək çətinləşir. Məsələn, bir şəxs övladına müəyyən bir məsələ ilə bağlı məktub yazır və ya həyat yoldaşı ilə müəyyən bir gündə nahar etmədiyi barədə öz gündəliyində qeyd edir. O məktubun və ya az öncə də qeyd etdiyimiz gündəliyin kimin əlinə düşməsindən asılı olmayaraq, hətta onları hüquqi yolla əldə etmişsələr belə, heç kimin onları nəşr etmək kimi bir hüququ yoxdur. Belə ki, bu məxfilik hüququnun gətirdiyi məhdudiyyət yalnız məktubun özünün və ya surətinin çıxarılmasını qadağan etməklə dayanmır, həmçinin onun tərkibinin də nəşrinin qarşısını alır. Bəs burada qorunan münasibət tam olaraq nədir? Şübhəsiz ki, qorunan bu şəxsin öz həyat yoldaşı ilə nahar etməməsi ilə bağlı intellektual qeyd aparmasının faktı deyildir, burada qorunan elə bu nahar etməmə faktının özüdür. Bu intellektual bir məhsul deyildir, bu sadəcə məişət hadisəsidir. İstənilən şəxs müxtəlif insanlara saysız məktub yaza bilər. Heç bir şəxsin də bu yazılmış məktublara siyahısını nəşr etmək kimi hüququ yoxdur. Əgər məktublara və ya gündəliyin məzmununu ədəbi əsər kimi qorunursa, müəlliflik hüquqlarına əsasən dərc edilmiş yazılara verilən mühafizənin əhatə dairəsi eyni olmalıdır. Lakin müəlliflik hüququ oradakı məktublara sadalanmasına və ya oradakı bəzi faktların dərcinə mane ola bilməz. Bir sıra rəsm və ya oymaların müəlliflik hüququ rəsmlərin şəkil kimi təkrar istehsalına mane ola bilər, lakin bu, siyahının dərcinə və hətta onların təsvirinə mane ola bilmir. Bununla belə, "Prince Albert v. Strange" işində məhkəmə qərara gəldi ki, ümumi hüquq qaydası təkcə iddiaçının və Kraliça Viktoriyanın öz zövqləri üçün düzəltdikləri naxışların təkrar istehsalını qadağan etmir, həmçinin "nəşriyyat (ən azı çap və ya yazı ilə), surət və ya oxşarlıq ilə olmasa da, onların təsviri, az və ya çox məhdud və ya xülasə şəklində, kataloq şəklində və ya başqa şəkildə təkrar istehsalı da qadağandır." Beləcə, heç bir ədəbi elementə malik olmayan nəşr olunmamış xəbərlər toplusu da məxfilikdən qorunur.

Bu müdafiənin heç bir dəqiq mənada ədəbi və ya bədii mülkiyyət hüququna söykənə bilməyəcəyi, müdafiəyə müraciət edilən predmet hətta əqli mülkiyyət formasında deyil, adi maddi mülkiyyətin atributlarına malik olduqda daha aydın görünür. Gəlin hesab edək ki, hər hansısa bir şəxsin müəyyən zinət əşyalarında ibarət bir kolleksiyası və ya sadəcə gizli saxladığı maraqları vardır, belə bir halda heç kəs onların siyahısının nəşr olunması fikri ilə razı olmazdı, lakin sadalananları hüquqi cəhətdən əqli mülkiyyət adlandırmaq da düzgün olmazdı.

Dar mənada mülkiyyət ideyasının nəşr olunmamış əlyazmaların mühafizəsinin əsası olduğuna inam, məhkəmənin bir sıra hallarda: ədəbi əsərin atributlarına malik olmayan məktublara qorunmaq hüququna malik olmadığına əsaslanaraq, "iddiaçının məktublara ədəbi əsər hesab edilə bilməz, çünki heç vaxt dərc etməyə razılıq verilməyəcək məktub müəllif üçün dəyərli sayıla bilməz" əsaslarına xitabən şəxsi məktublara nəşrinə qarşı əmrlərdən imtina etməsinə səbəb oldu. Lakin bu qərarlara əməl edilməmişdir və ümumi

hüquqla hər hansı bir yazının müəllifinə verilən müdafiənin onun maddi dəyərindən, onun mahiyyətindən və ya eyni əlyazmanı dərc etmək niyyətindən, həmçinin fikir və ya hissəni ifadə olunduğu materialdan və ya üslubundan asılı olub-olmaması tam müəyyən olunmuş hesab edilə bilməz.

Məhkəmələr hər nə qədər öz qərarlarını mülkiyyətin qorunması ilə bağlı dar səbəblərə əsaslanaraq qəbul etdiklərini iddia etsələr də, daha liberal doktrinanın da tanınması halı da mövcuddur. Belə ki, "Prince Albert v. Strange" işində, həm vitse-kanslerin, həm də lord-kanslerin apellyasiyadakı fikirləri, müzakirə olunanlardan və onların etibar etdiklərindən daha geniş bir prinsipin az-çox dərk edildiyini göstərir. Vitse-kansler Knight Bruce, bir şəxsin "müəyyən şəxslərə və ya müəyyən mövzularda" yazdıqlarının yayımlanmasını, məhkəmələrin müvafiq hallarda qarşısını ala biləcəyi xüsusi məsələlərlə bağlı mümkün zərərli ifşalar kimi göstərmişdir. Lakin belə bir halda hər hansı məxfilik hüququnun dar mənada necə müzakirə oluna biləcəyini və ya bu cür yayımın zərərçəkmiş məhvə məruz qoymaqla təhdid etdikdə, qarşısı alınmadığı halda, onun həyatını acınacaqlı hala salmaqla təhdid etdikdə niyə eyni şəkildə qarşısı alınmamalı olduğunu anlamaq çətinidir. Bir insanı, qiymətli daşlarının kataloqunu yayımlamaqla əldə edə biləcəyi gəlirdən məhrum etmək özü-özlüyündə ona qarşı pozuntu sayıla bilməz. Gələcəkdə əldə ediləcək gəlirlərin əldə edilməsi imkanı, normalda qanunla tanınan mülkiyyət hüquqlarından deyildir; buna görə də, bu hüquq pozuntusu, digər hüquqların pozulması ilə yaranır və həmin pozuntu, nəticələri istər fərdə narahatlıq yaradan bir məsələnin ictimailəşdirilməsi ilə əldə edə biləcəyi gəlirlərdən məhrum etmək, istərsə də onu mənəvi ağrı və iztirablara hesabına üstünlük əldə etmək olsun, yenə də eyni dərəcədə qanunsuzdur. Dar mənada mülkiyyət anlayışı qorunmalıdır, yenə də dedi-qodu edənlərin nail olduğu məqsəd bir fərdin məxfi saxlamağı uyğun gördüyü, şəxsi həyatına dair məlumatlardan istifadə etməklə əldə edildiyi doğrudur. Lord Cottenham 1820-ci ildə "Wyatt v. Wilson" işi ilə bağlı Lord Eldonun fikrini təsdiqləyərək bildirmişdir ki, III George'un xəstəliyi dövründə çəkmiş bir qravüraya hörmət əlaməti olaraq deyilir ki, "əgər mərhum kralın həkimlərindən biri eşitdiyi və gördükləri ilə bağlı gündəlik tutsaydı, məhkəmə kralın həyatı boyunca onun bu gündəliyi çap etməsinə və nəşr etməsinə icazə verməzdi". Lord Cottenham, bu işdə təqsirləndirilən şəxslərin hərəkətləri ilə əlaqədar olaraq, "məxfilik hüququnun pozulduğunu" bildirmişdir. Lakin məxfilik qanunla qorunmalı olan hüquq kimi tanınarsa, məhkəmələrin müdaxiləsi, meydana gələn zərərin konkret xarakterindən asılı ola bilməz.

Bu mülahizələr belə bir nəticəyə gətirir ki, düşüncələrin, hissələrin və duyğuların yazı və ya incəsənət vasitəsilə ifadə edilməsinin müdafiəsi, onun yayılmasının qarşısını almaqdan ibarət olduğu qədər, fərdin "tək qala bilmək hüququ"nun (the right to be let alone) daha ümumi bir formasının icrasıdır. Bu, hücum və ya zorakılığa məruz qalmamaq hüququ, qanunsuz həbs edilməmək hüququ, qərəzli təqib edilməmək hüququ, böhtana məruz

qalmamaq hüququ kimidir. Bu hüquqların hər birində, qanunla tanınan bütün digər hüquqlarda olduğu kimi, sahiblik keyfiyyəti (mülkiyyət hüququnun fərqləndirici atributu olduğu kimi) mövcuddur və bu hüquqların “mülkiyyət hüququ” kimi adlandırılmasında müəyyən bir uyğunluq ola bilər. Lakin, aydındır ki, onlar, adətən bu termin adı altında başa düşülən şeylərlə çox az bənzərlik daşıyırlar. Şəxsi yazıları və digər bütün şəxsi əşyaları oğurluq və fiziki mənimsəmə kimi deyil, hər hansı bir formada yayımlanmasına qarşı qoruyan prinsip, əslində, “şəxsi mülkiyyət” (private property) prinsipi deyil, “şəxsiyyətin toxunulmazlığı” (inviolable personality) prinsipidir.

Belə təklif oluna bilər ki, düşüncələrin və duyğuların ədəbi və ya bədii əsərlərdə bilərəkdən ifadəsi ilə gündəlik həyatda fərdin təsadüfi və çox vaxt iradəsindən kənar ifadəsi arasında fərq qoyulmalıdır. Başqa sözlə, verilən müdafiənin şüurlu əmək məhsullarına verildiyi və bəlkə də bu cür səyləri həvəsləndirmə məqsədi ilə təmin edildiyi iddia edilə bilər. Bu iddia nə qədər məntiqli görünsə də, əslində, onun tövsiyə ediləcək tərəfi yoxdur. Əgər meyar kimi verilən əməyin miqdarını qəbul etsək, yaxşı görə bilərik ki, işdə və məişət münasibətlərində özünü düzgün aparmağa çalışmaq üçün, şəkil çəkmək və ya kitab yazmaqdan daha çox səy göstərildiyini, bir gündəlikdə yüksək hissləri ifadə etmək nəcib bir həyat sürməkdən daha asan olduğunu görə bilərik. Əgər meyar kimi aktın qəsdən olub-olmamasını qəbul etsək, indi tam qorunan bir çox təsadüfi yazışmalar mövcud qaydaların faydalı tətbiqindən kənar qalacaqdır. Onda yayımlanması (nəşri) nəzərdə tutulan ədəbi əsərlərlə nəşr edilməsi nəzərdə tutulmayan əsərlər arasında fərqi qoyulmasını rədd edən qərarlardan sonra, verilən əməyin miqdarı, əsərin dəyəri və yayımlanma niyyəti ilə bağlı bütün mülahizələrdən imtina edilməlidir və məlum olur ki, bu cür ədəbi və bədii əsərlərin yayımlanmasının və təkrar istehsalının qarşısını almaq hüququnun əsası qismində yalnız şəxsin toxunulmazlığı hüququnun bir hissəsi olan məxfilik hüququ çıxış edə bilər.

Qeyd etmək lazımdır ki, qanunsuz yayımlanmaya qarşı hüquqi müdafiənin təmin edildiyi bəzi hallarda, yurisdiksiya mülkiyyətə görə deyil, nəzərdə tutulan müqavilənin və etibar və ya etimadın pozulması əsasında irəli sürülmüşdür.

Belə ki, “Abernethy v. Hutchinson” işində, nüfuzlu cərrah olan iddiaçı, Londonda St. Bartholomew's Hospitalında dediyi və nəşr etdirmədiyi mühazirələrinin "Lancet" jurnalında dərc edilməsinin qarşısını almağa çalışarkən, Lord Eldon mühazirələrin yazıya çevrilmədiyi halda mülkiyyətə çevrilə biləcəyinə şübhə edirdi, lakin etimadın pozulmasına əsaslanaraq qərar qəbul etdi ki, "şəxslər tələbə kimi və ya başqa cür bu mühazirələri dinləmək üçün qəbul edildikdə, mühazirələr şifahi olaraq təqdim olunsaydı və tərəflər hətta mühazirələri stenoqrafiya vasitəsilə tam olaraq yazıya ala bilsələr belə, bunu yalnız özləri məlumat əldə etmək üçün edə bilərdilər və satış hüququnu əldə etmədikləri bir şeyi mənfəət üçün dərc etdirə bilməzdilər”.

“Prince Albert v. Strange” işində, apelyasiya zamanı Lord Cottenham, qravüralardakı mülkiyyət hüququnu tanısa və qadağanı öz-özlüyündə haqq qazandırsa da, dəlilləri müzakirə etdikdən sonra bilmişdir ki, cavabdehin qravüraları əldə etməsi “etibarın, etimadın və ya müqavilənin pozulması” hesab edilə bilər və bu əsasla da iddiaçının belə qadağanı tələb etmək hüququ tam təmin edilir.

“Tuck v. Priestler” işində, iddiaçılar bir rəsm əsərinin sahibləri idi və cavabdehi müəyyən sayda nüsxə hazırlamaq üçün işə götürmüşdülər. Cavabdeh bunu etmişdi, lakin özü üçün də bir sıra digər nüsxələr hazırlamışdı və onlara bu nüsxələri İngiltərədə daha ucuz qiymətə satmağa təklif etmişdi. Sonradan iddiaçılar rəsm əsəri üzərində müəllif hüquqlarını qeydiyyatdan keçirmişdilər və qadağa və zərər üçün məhkəməyə müraciət etdilər. Lordların müəllif hüquqlarının bu işə tətbiqi ilə bağlı fikirləri fərqli olsa da, onlar yekdilliklə qərara gəldilər ki, iddiaçılar müqavilə pozuntusuna görə qadağa və zərəmə görə iddia etmək hüququna malikdirlər.

“Pollard v. Photographic Co.” işində, bir qadının fotosunu çəkmiş bir fotoqrafa, fotonu nümayiş etdirmək və onun nüsxələrini satmaq qadağan edilmişdi, çünki bu, müqavilənin nəzərdə tutulmuş bir şərtinin və etimadın pozulması idi. Cənab Justice North iddiaçının vəkilinin arqumenti zamanı müdaxilə edərək belə bir sual verdi: “Əgər rəsm gizli şəkildə çəkilərsə, onu çəkən şəxs həmin nüsxələri nümayiş etdirə bilərmi?” İddiaçının vəkili belə cavab verdi: “Bu halda, müqaviləni dəstəkləyən heç bir etimad və ya mülahizə olmayacaq”. Sonradan, cavabdehin vəkili mübahisələndirdi ki, “böhtan atmaq və ya qanunsuz bir şey etməkdən başqa, fotoqrafın rəsmdən istifadə etməsinə heç bir məhdudiyyət yoxdur”. Lakin məhkəmə, müdaxiləni əsaslandırmaq üçün kifayət qədər bir müqavilə və etimad pozuntusunu açıq şəkildə tapsa da, qərarın bu işlərə istinad edilən presedentlər çərçivəsində olması üçün mülkiyyət hüququna əsaslanmanın zəruriliyini də hiss etmiş kimi görünürdü. Müqavilədə bir şərtin ifadə edilməsi və ya etibarın ifadə edilməsi prosesi, (xüsusilə müqavilənin yazıldığı və bunlar müəyyən edilmiş istifadə və ya adət olmadığı hallarda) ictimai əxlaqın, fərdi ədalətin və ümumi əlverişliliyin belə bir qaydanın tanınmasını tələb etdiyinə dair məhkəmə bəyanından başqa bir şey deyil və bu kimi hallarda yayımlanma dözülməz sui-istifadə kimi qiymətləndirilə bilər. Bu hallar məhkəmə tərəfindən belə bir şərtin əlavə edilə biləcəyi bir müqavilə təqdim etdiyi və ya etimad və ya inam üzərində qurulmuş əlaqələri təmin etdiyi müddətcə, müqavilə və ya etimad doktrinaları vasitəsilə arzu olunan müdafiənin təmin edilməsinə heç bir etiraz ola bilməz. Amma məhkəmə yalnız bununla dayana bilməz. Daha dar bir doktrina, nadir hallarda müqavilə və ya xüsusi bir etimadın pozulmadan da ortaya çıxma biləcək sui-istifadələrə qarşı cəmiyyətdə olan tələbləri ödəyə bilər; lakin indi müasir cihazlar zərərçəkmiş tərəfin iştirakı olmadan bu cür pozuntuların törədilməsi üçün geniş imkanlar təqdim etdiyindən qanunla verilən müdafiə daha geniş təməl üzərində qurulmalıdır. Məsələn, bir vaxtlar fotoqrafiya sənəti elə idi ki,

birinin şəklini çəkmək nadir hallarda onun öz iradəsi olmadan mümkün ola bilər və bu halda, müqavilə və ya etimadın qorunmasına dair qanunlar ehtiyatlı insanı onun portretinin düzgün olmayan dövrüyəsindən kifayət qədər qoruya bilər; lakin fotoqrafiya sənətindəki son irəliləyişlər gizli şəkildə də şəkil çəkməyi mümkün etdiyindən, müqavilə və etimad doktrinaları tələb olunan qorumanı təmin etmək üçün adekvat deyil və hüquq pozuntusu hüququna (tort law) müraciət edilməlidir. Bütün hüquq və imtiyazlar da daxil olmaqla, bütün növ sahibliyi və buna görə də toxunulmaz şəxsiyyət hüququnu da özündə birləşdirən ən geniş mənada mülkiyyət hüququ, fərdin tələb etdiyi müdafiənin söykəndiyi geniş əsası təkləyinə təmin edir.

Beləliklə, məhkəmələr şəxsi məktubların yayımlanmasını qadağan edə biləcək hər hansı prinsipi axtararkən, təbii olaraq, etimadın və ya nəzərdə tutulan müqavilənin pozulması ideyaları ilə qarşılaşdılar; lakin çox az düşünmək lazım idi ki, bu doktrinanın tələb olunan müdafiəni təmin edə bilməyəcəyini müəyyən etsinlər, çünki o, məhkəməyə yad bir insana qarşı hüquqi müdafiə vasitəsinin verilməsində dəstək verməyəcəkdi; və beləcə məktubların məzmununda mülkiyyət nəzəriyyəsi qəbul edildi. Doğrudan da, məktubun təsadüfi alıcısının onu yayımlamağa başladığında, birbaşa və ya dolaylı yolla bir müqaviləni və ya adi mənada etimadı pozduğunu hüquq nəzəriyyəsinə əsaslanaraq təsəvvür etmək çətindir. Tutaq ki, şəxsə onun xahişi olmadan bir məktub ünvanlanıb. O, məktubu açıb oxuyur. Əlbəttə ki, o, hər hansı bir müqavilə bağlamayıb və hər hansı bir etimadı qəbul etməyib. Məktubu açıb oxumaqla hər hansı bir öhdəlik altına girməyib. Necə ifadə edilməsindən və məktubun məzmununda onun mülkiyyəti və ya məxfilik hüququ adlandırılmasından asılı olmayaraq, bu öhdəlik sadəcə onu göndərən hüququnu gözləməkdən ibarətdir.

Qanunsuz yayımlanmanın qarşısının alınması üçün prinsip axtarışında oxşar vəziyyət kommersiya sirri hüququnda da (law of trade secrets) mövcuddur. Burada göstərişlər, ümumiyyətlə, müqavilə pozuntusu və ya etimadın sui-istifadəsi nəzəriyyəsinə əsaslanaraq verilmişdir. Əlbəttə ki, etimad göstərilmədiyi halda, kiminsə sirr sahibi olması nadir hallarda baş verərdi. Bəs belə güman etmək olarmı ki, məhkəmə adi bir qanunsuz hərəkət yolu ilə, məsələn, sirin yazıldığı kitaba qanunsuz baxmaqla və ya qulaq asmaqla bu məlumatları əldə etmiş şəxsə qarşı güzəşt etməkdən çəkinəcək? Həqiqətən də, "Yovatt v. Winyard" işində, cavabdehin iddiaçı işlədiyi zaman onun resept kitabına gizlicə daxil olduğu və onları köçürdüyü ortaya çıxdı və müəyyən baytarlıq reseptlərinin istifadəsinə və ya ötürülməsinə qarşı göstəriş verildi. Lord Eldon "etimad və inamın pozulması" əsasında bu qərarı verdi; lakin belə bir hadisə ilə adi yad bir şəxsin kitaba qanunsuz baxdığı bir vəziyyət arasında hər hansı hüquqi fərq qoymaq çətin görünür.

Buna görə də belə nəticəyə gəlmək lazımdır ki, bu cür qorunan hüquqlar, onların konkret təbiətindən asılı olmayaraq, müqavilədən və ya xüsusi etibardan irəli gələn hüquqlar deyil, dünyaya qarşı olan hüquqlardır; və yuxarıda qeyd edildiyi kimi, bu hüquqların müdafiəsi

üçün tətbiq edilən prinsip, əslində, bu söz geniş və qeyri-adi mənada istifadə edilmədiyini halda, “şəxsi mülkiyyət” (private property) prinsipi deyildir. Şəxsi yazıları və ya intellektin və ya duyğuların məhsulu olan əsərləri qoruyan prinsip məxfilik hüququdur və bu müdafiəni şəxsi görünüşə, sözlərə, hərəkətlərə və məişət və ya digər şəxsi münasibətlərə şamil edərkən hüquq yeni bir prinsip formalaşdırmır.

Əgər məxfilik hüququnun pozulması qanuni bir zərər təşkil edirsə, təzminat tələb etmək üçün elementlər mövcuddur, çünki artıq özlüyündə qanunsuz bir hərəkətin səbəb olduğu ruhi əzaba verilən dəyər, kompensasiya üçün əsas kimi tanınır.

Bir fərdin ictimai portretinin çəkilməsinin qarşısını almaq hüququ, belə bir genişlənmənin ən sadə halını təqdim edir. Lakin şəxsin öz şəxsi işlərinin mətbuat tərəfindən müzakirə olunmasını qarşısını almaq hüququ, daha əhəmiyyətli və geniş təsirə malik bir haldır. Əgər bir məktubda təsadüfi və əhəmiyyətsiz ifadələr varsa, nə qədər qeyri-bədii və dəyərsiz olsa da, əl işidirsə və hər cür mülkiyyət yalnız təkrar istehsaldan deyil, həm də təsvir edilməyə və sayılmağa qarşı müdafiə edilirsə, bir insanın sosial və məişət münasibətlərindəki hərəkətləri və sözləri də amansızca ictimailəşməsindən o qədər çox qorunmalıdır. Əgər bir qadının üzünü onun razılığı olmadan fotoqrafik olaraq təkrar çoxalda bilmirsinizsə, onun üzünün və hərəkətlərinin kobud və pozğun bir təsəvvürə uyğun rənglənmiş qrafik təsvirlərlə təkrar çoxaldılmasına da o qədər az dözümlü olmaq lazımdır.

Məxfilik hüququ, bu cür digər hüquqlar kimi məhdud bir hüquq olaraq, artıq Fransa hüququnda öz ifadəsini tapmışdır.

Geridə məxfilik hüququna hansı məhdudiyətləri olduğu və bu hüququn həyata keçirilməsi üçün hansı müdafiə vasitələrinin verilə biləcəyini nəzərdən keçirmək qalır. Şəxsin ləyaqətinin və rahatlığının, ictimai rifahın və ya fərdi ədalətin tələblərinə tabe olan dəqiq xətti təcrübədən əvvəl müəyyən etmək çətin məsələdir. Lakin daha ümumi qaydalar əqli mülkiyyət hüququnda və böhtan hüququnda (law of slander and libel) artıq işlənmiş hüquqi analogiyalarda nəzərdə tutulmuşdur.

1. Məxfilik hüququ ictimai və ya ümumi maraq doğuran hər hansı materialın yayımlanmasını qadağan etmir. Bu hüququn əhatə dairəsini müəyyənləşdirmək üçün, böhtan hüququnda (law of slander and libel) ictimai və ümumi maraq kəsb edən məsələlər üzrə şərh və tənqid imtiyazı ilə bağlı halların analogiyasından istifadə ediləcəkdir. Təbii ki, belə bir qaydanın tətbiqində çətinliklər var; lakin onlar mövzuya xasdır və şübhəsiz ki, hüququn bir çox digər sahələrində mövcud olan çətinliklərdən daha çox deyil, məsələn, hər hansı bir hərəkətin ağlabatan olub-olmamasının məsuliyyət testinə əsasən müəyyən edildiyi hallarda olduğu kimi. Hüququn məqsədi, öz işləri ilə cəmiyyətdə heç bir qanuni narahatlıq yaratmayan şəxsləri, arzu olunmayan ictimailəşmədən qorumaq və vəzifəsindən və ya mövqeyindən asılı olmayaraq, bütün şəxsləri məxfi saxlamaq istədikləri məsələlərin öz iradələrindən kənar ictimailəşməsinin qarşısını almaq olmalıdır. Bu, fərdin məxfiliyinə

əsassız müdaxilədir və mümkün qədər qarşısı alınmalıdır. Bununla belə, yuxarıdakı ifadədə qeyd olunan fərq açıq-aşkardır və fundamental əhəmiyyət daşıyır. Elə adamlar var ki, onlar haqlı olaraq jurnalist biznesinin qurbanına çevrilməklə “məşhurlaşmaqdan” qorunmaq hüququnu iddia edə bilirlər. Digər tərəfdən, müxtəlif dərəcələrdə həyatlarını ictimai müşahidədən gizlətmək hüququndan imtina edənlər də mövcuddur. Elələri də var ki, onlar ictimai müşahidədən uzaq həyatlarını yaşamaq hüququndan müxtəlif dərəcələrdə imtina ediblər. Birinci sinifə aid olan insanların haqlı olaraq mübahisələndirə biləcəyi və yalnız özlərinə aid olan məsələlər, ikinci sinifə aid olan insanların həmvətənlərinin qanuni maraqlarına uyğun ola bilər. Adi bir şəxsin şərh edilməməli olan davranış və xüsusiyyətləri, hər hansı dövlət vəzifəsinə namizəd olan şəxsə görüldükdə, ictimai əhəmiyyət qazana bilər. Buna görə də, fakta və ya əmələ tətbiq ediləcək standartla əsasən, onları öz-özlüyündə ictimai və ya şəxsi kimi sinifləndirməkdən daha əlavə fərq qoymaq zəruridir. Sadə və utancaq bir şəxsin nitq qüsurundan əziyyət çəkdiyini və ya düzgün yazmaq bacarığının olmadığı xəbərini yayımlamaq, onun hüquqlarına əsassız bir müdaxilədir, halbuki, eyni xüsusiyyətləri deputat olmaq istəyən birində qeyd etmək, nəzakət qaydalarından kənar sayılmazdı.

Burada ümumi məqsəd şəxsi həyatının məxfiliyini qorumaqdır və əgər bir insanın həyatının hansı dərəcədə və hansı əlaqədə məxfi olmaqdan çıxması, sözügedən məlumatlar yayımlanmazdan əvvəl müəyyən olunubsa, onun müdafiəsi müdafiə həmin dərəcədə geri çəkilə bilər. Beləliklə, eyni faktların yayımlanmasının münasibliyi, tamamilə kimin barəsində dərc edildiyindən asılı olduğuna görə, münasib olmayan məlumatları yayımlamağı qadağan etmək üçün heç bir sabit düsturdan istifadə edilə bilməz. Qəbul edilmiş hər hansı bir məsuliyyət qaydası hər bir işin müxtəlif hallarını nəzərə alacaq elastikliyə malik olmalıdır. Bu isə təəssüf ki, elə bir zərurətdir ki, belə bir doktrinanın tətbiqini daha çətin etməklə yanaşı, müəyyən dərəcədə qeyri-müəyyən hala sala və asanlıqla səmərəsiz edə bilər. Üstəlik, təcrübədə yalnız ən qabarıq nəzakət və əxlaq pozuntuları aradan qaldırıla bilər və bəlkə də, hətta şəxsi həyata olan ən kəskin hörmət hissi ilə belə pislənəcək hər şeyi təzyiqlə altına almağa çalışmaq arzuolunan deyil.

Bu halda, ümumiyyətlə, ictimailəşməsi məhdudlaşdırılmalı olan məsələlər, fərdin şəxsi həyatı, vərdisləri, hərəkətləri və münasibətləri ilə bağlı olan, onun namizəd olduğu və ya təklif edildiyi vəzifəyə uyğunluğu ilə və onun bu vəzifədə olarkən etdiyi hər hansı bir hərəkətlə qanuni əlaqəsi və ya təsiri olmayan məsələlər kimi təsvir edilə bilər. Yuxarıda deyilənlər tam dəqiq və əhatəli bir tərif olaraq nəzərdə tutulmamışdır. Çünki çoxlu sayda işdə son nəticədə fərdi mühakimə və rəy məsələsinə çevrilməli olan şey, belə bir tərifə uyğun gəlmir. Bu, sadəcə istinad edilən məsələlərin sinfini geniş şəkildə göstərmək cəhdidir. Bəzi şeylər vardır ki, istər ictimai həyatda olsun, istərsə də olmasın, bütün insanlar onları ictimai maraqlardan qorumaq hüququna malikdirlər. Digərləri isə sadəcə məxfi hesab

edilirlər, ona görə ki, şəxslər öz hərəkətlərini qanuni ictimai maraq obyektinə çevirəcək mövqe tutmayıblar.

2. Məxfilik hüququ, böhtan hüququna (law of slander and libel) əsasən, yayımlanması onu imtiyazlı bir məlumat halına gətirəcək şəraitdə aparılırsa, hətta təbiətən məxfi xarakter daşısa da, hər hansı bir məlumatın ötürülməsini qadağan etmir. Bu qaydaya əsasən, məhkəmədə, qanunvericilik orqanlarında və ya həmin orqanların komitələrində dərc edilmiş hər hansı məlumat məxfilik hüququna müdaxilə etmir. Bələdiyyə məclislərində və ya bu cür məclislərin komitələrində, yaxud hər hansı başqa dövlət qurumunda, yaxud hər cür xeyriyyəçilik, iş və ya ümumi maraq üçün yaradılan böyük könüllü birliklər kimi qurumlarda, praktiki olaraq yayımlanan hər hansı məlumat və bu cür proseslərin hesabatlarında müəyyən dərəcədə buna bənzər bir imtiyaz tanına bilər. Həmçinin, bu qayda, bir şəxsin hüquqi, əxlaqi və yaxud öz maraqları ilə əlaqədar məsələlərdə öz işlərini idarə etmək məqsədilə yerinə yetirdiyi hər hansı ictimai və ya şəxsi vəzifəni icra edərkən etdiyi yayımlamanı da qadağan etmir.

3. Hüquq, xüsusi zərər olmadığı halda, şifahi yayım vasitəsilə məxfiliyə müdaxilə üçün, yəqin ki, şəxsi heç bir kompensasiya ilə təmin etməyəcəkdir. Şəxsi məsələlərin şifahi və yazılı yayımlanması arasında fərq qoymaq üçün eyni səbəblər mövcuddur, bu da şifahi böhtana görə (slander) məhdud məsuliyyət ilə müqayisədə yazılı böhtana (libel) görə məsuliyyət arasındakı fərqlə əks olunur. Bu cür şifahi yayım nəticəsində yaranan zərər, adətən, o qədər cüzi olur ki, qanun, söz azadlığı naminə, onu tamamilə nəzərə almaya bilər.

4. Məxfilik hüququ, şəxsin məlumatları yayımlaması və ya razılığı ilə başa çatır. Bu, əqli mülkiyyət hüququndan tanış olan qaydanın başqa bir tətbiqidir. Bu hallar həm də “yayım” dedikdə, nə nəzərdə tutulduğunu da müəyyən edir. Bu kontekstdə mühüm prinsip ondan ibarətdir ki, məhdud məqsədlə edilən şəxsi məlumatların dövriyyəsi hüquqi baxımdan “yayım” hesab edilmir.

5. Yayımlanan məsələnin həqiqiliyi, məxfilik hüququna qarşı bir müdafiə vasitəsi kimi istifadə edilə bilməz. Aydındır ki, hüququn bu sahəsinin yayımlanan məlumatların həqiqiliyi və ya yalan olması ilə heç bir əlaqəsi olmamalıdır. Bunun qarşısının alınması və zərərin əvəzinin ödənilməsi, fərdin xarakterinə vurulan zərər üçün deyil, məxfilik hüququna vurulan zərər üçün tələb olunur. Birincisi üçün böhtan hüququ (law of slander and libel) bəlkə də kifayət qədər təminat verir. Sonuncu isə tək-cə şəxsi həyatın qeyri-dəqiq təsvirinin qarşısını almaq hüququnu deyil, onun, ümumiyyətlə, təsvir olunmasının qarşısını almaq hüququnu nəzərdə tutur.

6. Məlumatı yayımlayan şəxsin “pis niyyətinin” olmaması məxfilik hüququna qarşı bir müdafiə vasitəsi kimi istifadə edilə bilməz. Şəxsin pis niyyəti, adi bir şəxsə və ya onun əmlakına müdaxilə halında da olduğu kimi, törədilən əməlin tərkib hissəsi deyil. Bu cür şəxsi məlumatları danışan və ya yazan şəxslərin onları yaymasına səbəb olan motivlərin

özləri tərəfindən qəbul edilməsindən, təqsirli olub-olmamasından asılı olmayaraq, qorunmalı olan məxfilik hüququnun pozulması, eyni dərəcədə tam və zərərli. Bu qayda, şəxsiyyətə qarşı pozuntu hesab edilən - insanın qəsdən törətdiyi, hətta onların heç bir pis niyyətlə törədildiyini düşünmədiyi əməllərə görə məsuliyyət daşdığı, bütövlükdə hüquq pozuntuları hüququnu (law of torts) əhatə edən eyni qaydadır. Həmçinin, bu, cəmiyyətə qarşı pozuntu hesab edilən – hüquq pozuntularının böyük bir kateqoriyasında qəbul edilən eyni prinsipdir.

Məxfilik hüququna edilən pozulmasına qarşı tətbiq edilən müdafiə vasitələri, həmçinin diffamasiya hüququnda (law of defamation) və ədəbi və bədii mülkiyyət hüququnda (law of literary and artistic property) tətbiq edilən vasitələrdən irəli gəlir, yəni:

1. Bütün hallarda zərərə görə məhkəmə iddiası. Xüsusi zərərlər olmadıqda belə, böhtan və təhqir hallarında olduğu kimi, hisslərə dəymiş zərərə görə əhəmiyyətli kompensasiya tələb oluna bilər.

2. Olduqca məhdud hallarda məhkəmənin qadağanedici göstərişi.

Şübhəsiz ki, fərdin məxfiliyinin əlavə olaraq cinayət hüququ ilə müdafiə olunması arzuolunan olardı, lakin bunun üçün qanunvericilik tələb olunur. Hesab oluna bilər ki, şəxsi məlumatları yayımlamağa görə cinayət məsuliyyətinin daha dar çərçivələrə salınması düzgündür. Lakin cəmiyyətin məxfiliyə bu cür müdaxilələrin qarşısını almaqda maraqlı olması, belə bir vasitənin tətbiqinə haqq qazandırmaq üçün kifayət qədər güclü əsasdır. Bununla belə, cəmiyyətin müdafiəsi əsasən fərdin hüquqlarının tanınması yolu ilə təmin olunmalıdır. Hər bir insan yalnız öz hərəkət və hərəkətsizliyinə görə məsuliyyət daşıyır. Əgər o, əlində müdafiə üçün uyğun bir silah olduğu halda, pislədiyi bir davranışa razı gələrsə və ya ona qarşı çıxmazsa, baş verəcək nəticələrdən özü məsuliyyət daşıyır. Əgər müqavimət göstərsə, ictimai rəy onun dəstəyinə toplanacaq. Bu halda, onun belə bir silahı varmı? İnanırlar ki, ümumi hüquq ona əsrlər boyu yavaş-yavaş formalaşmış və bu gün onun əlinə uyğun olaraq möhkəmləndirilmiş bir silah verir. Ümumi hüquq həmişə bir insanın evini onun qalası kimi tanıyır və bu evin, qanuni əməlləri yerinə yetirən məmurlara qarşı belə, toxunulmaz olduğunu vurğulayır. Beləliklə, sual olunur ki, məhkəmələr qanuni səlahiyyətlərin belə girməsinə icazə verməyərək ön qapını bağladıkları halda, boş və yaxud əxlaqsız maraqlar üçün arxa qapını geniş açacaqlarmı?